

TARTU RIIKLIK ÜLIKOOL

Soome-ugri keelte kateeder

TRU võistlustööde komisjoni otsusega 18 juuni

1974 a. on määratud käesolevale tööle

T. Auhna

T. Märsen TRU Teaduslik sekretär

ARSTIMISALANE SÕNAVARA

KARJALA KEELE DJORŽA MURRAKUS

Diplomitöö

Piret Raud

juhends ja

dots. P. Palmes

Kaitseks lubatud
P. Raud

Tartu 1974

S i s s e j u h a t u s

Käesolevas töös antakse ülevaade Djorža karjalaste rahvameditsiinist. Töö kirjutamine on osutunud vajalikuks, et jäädvustada selle rahva arusaamasid haigustest ja arstimisest ning tema hääbuvat murrakut. Näitematerjal on kogutud töö autori poolt 1971., 1972. ja 1973.aasta suvel toimunud ekspeditsioonidel Kalinini oblasti Zubtsovi rajooni Nouvoi, Semnovskoi, Vassiljevskoi ja Oleksandrovskei küla-
desse.

Diplomitöö keeleainestiku kogumise ja liigitamise aluseks on olnud M.Kase ja K.Villako koostatud küsitluskava.¹ Töö koosneb kahest osast: esimeses esitatakse ülevaade haigustest ja arstimisest. Peatükkidesse jaotamisel on lähtutud rahva enda, mitte tänapäeva arstiteaduse seisukohalt. Djorža karjalaste ravimisvõtteid kõrvutatakse teiste rahvaste omadega. Tveri karjalaste rahvameditsiini kohta on andmeid saadud P.Virtaranta teosest "Tverin karjalaisten entistä elämää". Venelaste arstimisviisidele viidatakse D.Zelenini uurimuse "Russische (Ostslavische) Volkskunde" alusel. Eesti rahvameditsiiniga tutvumiseks on kasutatud ENSV TA Fr.R.Kreutzwaldi nimelise Kirjandusmuuseumi rahva-

¹ M.Kask, K.Villako, Rahvameditsiini andmete kogumise vajalikkusest. - "Nõukogude Eesti Tervishoid", 1959, nr.4, lk.52-59.

luule osakonna rahvameditsiini kartoteeke. Kurjast silmast ja selle mõjust on kirjutanud T.Vuorela.¹ Põhjakarjalaste rahvapärastele arstimisvõtetele viidates on toetunud P.Virtaranta tekstikogule "Vienan kansa muistelele".

Haiguste ja ravimisvahendite kohalikud nimetused antakse sulgudes ainsuse nominatiivis. Taimede karjalakeelsele nimetusele lisatakse ladinakeelne. Diplomitöö teises osas selgitatakse haigusalaste sõnade päritolu. Etümologiseerimise allikateks on olnud: Suomen kielen etymologinen sanakirja I-IV ja В.Даль, Толковой словарь живого великорусского языка. Substantiivid anname nominatiivis ja genitiivis, verbid da-infinitiivis ning kus võimalik, ka ainsuse 1.pöördes.

Töö üheteistkümnnes peatükis pööratakse tähelepanu eelkõige varasemal ajal levinud arstimisviisidele ja -võtetele. Kuid selline piiramine on tinglik, sest vanade arstimisvõtete mõjuvuses ollakse veendunud veel nüüdki. Külades asendasid arste oma targad, posijad või nagu karjalased nimetavad akat 'eided', kelle poole tõve korral pöörduti. Posijaeided tundsid taimede raviomadusi, arstisid omavalmistatud rohtudega või püüdsid nõidumise teel haigusi eemale peletada, kuigi alati nende abist ei piisanud. Endisaegne traditsioon on jäänud püsima: ühes külas on praegugi posijaeit: oleksandrovkoĩ on voržij ak̄ (A.P.) 'Oleksandrovskois on nõidumisega arstiv eit'. Tõsi küll, tänapäeval paljud inimesed posijasse enam tõsimeelselt ei suhtu. Eelista-

¹ T.Vuorela, Paha silmä suomalaisen perinteen valossa. - Suomi 109:1. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 1960.

takse minna velskri või arsti juurde.

Andmeid on kogutud järgmistelt karjalastelt (sulgudes keelejuhi nime märkimisel kasutatud lühend):

Maria Leptšikova (M.L.),	75	aastat vana,	Semnovskoist,
Aksinja Pavlova (A.P.),	83	- " -	Nouvoist,
Fjokla Mihhailova (F.M.),	80	- " -	Nouvoist,
Dunja Granskaja (D.G.),	78	- " -	Nouvoist,
Maria Stogova (M.S.),	64	- " -	Nouvoist,
Katt Pribõlova (K.P.),	76	- " -	Nouvoist,
Maria Pribõlova (M.P.),	67	- " -	Nouvoist,
Klavdia Pribõlova	49	- " -	Nouvoist,
Lizaveta Motova	62	- " -	Nouvoist,
Fjodor Tumanov	77	- " -	Vassiljevskoist.

Mõnevõrra on kasutatud ka Jegunkova andmeid. Pärit Oleksandrovskoi külast, praegune elukoht Tartus.

I. ÜLDISI KÜSIMUSI

1. ÜLDISED RAVIVIISID

A h j u s v i h t l e m i n e oli universaalne raviviis paljude haiguste korral. Eriti hästi arvati seda mõjuvat külmetuse ja külmetushaiguste vastu: iñehmiñ külñ, kiuguš külbittih vašša, štop proidiš prostud (M.P.) 'inimene külmetas, ahjus viheldi, et külmetus mööduks'. Kuid vanarahva arusaamise järgi tuli enamik tõbesid külmast. Nii arstiti vihtlemisega ka leetreid ja pandi malaariahaige õlgedele higistama. Ahjus võeti "harjaseid". Vihad tehti talveks juba kevadel valmis: keviļ' käviñ vaštu katkumah (M.P.) 'kevadel käisime vihtu murdmas'.

Kirjutades oma 1912.aasta retkest neile aladele, põhjendab Juho Kujola, esimene soomlasest Djorža karjalaste uurija, saunade puudumist ja kirjeldab ahjus vihtlemist järgmiselt: "... maad on siiski piisavalt, kuid metsa endiste pärisorjade järglastena pole nad kunagi saanud. Kogu ehitusmaterjal tuleb osta raha eest. Sellest siis tarede vähesus ja saunade puudumine ümbruskonnas. Suured lei-vaahjud asendavad saunu. Sinna poetakse kord paari-kolme nädala jooksul, kui need on kuumaks köetud ja õled põhja peale laotatud. Pärast vihtlemist ronitakse välja toa põrandale pesema ja lõpuks valatakse tanhu trepil üle kogu

keha."¹

Tänapäeval on igasse külla ehitatud saun.

t a n h u ravimiskohana. Kogu karjalaste elamine on koondatud ühe katuse alla: ühele poole jääb loomade ulualune - tanhu ja teisele elutuba - peít', neid lahutab esik siñč. tanhu'l oli rahvapärases arstimises oma koht: sinna mindi sünnitama, seal paluti kukke võtta lapselt nutt ja anda talle rahu.

Kuppude panemine. Kuppudega arstiti valusid ja külmetust. šeištettih baŋk il' šivut kiviššettih il' prostiččow (M.L.) 'pandi kupuklaas, kas ristluud valutasid või külmetub'. Kupuklaasid asetati seljale: ristluu või abaluude piirkonda. šelläl' i šivloi, lopatkoi enemmän (M.L.) 'seljale ja ristluudele, abaluudele enamasti'.

M.Leptšikova mäletamist mööda pandud sel ajal, kui tema alles väike tüdruk oli, verekaanegi. laškittih piakoi, kell' on durnoi ve' 'pandi kaane, kel on halb veri'.

2. RAVIMTAIMED MITMETE HAIGUSTE VASTU

H ä r g h e i n a d. Jaanilaupäeval oli kombeks vihelda härgheintega [ivanušċ-al'onušċ, Melampyrum nemorosum L. (coll.)], et saada hea tervis kogu aastaks. Seejuures tuli öelda:

иванушċ-алёнушċ

возьми мою болезнь

аддай свою здоровье

---

¹ P.Virtaranta, Juho Kujola, karjalan ja lyydin tutkija. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 266. Helsinki 1960, s.60.

'ivanušk-al'onusk,
võta minu haigus,
anna oma tervis'.

Sõnad olid kasutusel vene keeles. Alles järelpärimisel esitas keelejuht karjalakeelse tõlke:

miwn boležn ot,
a omaš terhüš àn (M.L.)
'minu haigus võta,
aga oma tervis anna'.

Vadjalased heitsid pärast vihtlemist jaaniviha sauna katusele, ennustades selle asendi järgi tervist edaspidiseks.

K u m m e l. Kummeliteed joodi paljude haiguste korral. Kohapealne nimetus romašk, Matricaria recutita L. Rahvameditsiinis kasutusel amusest ajast.²

P a l d e r j a n. Palderjani [overanofk, Valeriana officinalis L. (coll.)] juurtest valmistatud teed tarvitati üldise rahustava vahendina. Taime juuri tuli korjata õitsemise ajal. Üldse oli ravimtaimede kogujale reegliks, et kõik taimed tuleb koguda õitsemise ajal: kaik rostenat pidäv kerät cvetaš (A.P.).

Varem olnud inimesed üldse tervemad. Suvi läbi käidud paljajalu ja ei kardetud külma. jiäl' ordih narod äijäl'd tervhet, käveldih kerät viuu' muai, ordih tervhet ei poñmaet ne mütüt läzmišt, ei varat vilu (M.L.) 'enne oli rahvas väga terve, käidi kingadeta külmal maal, oldi terved, ei mõistetud mingit põdemist, ei kardetud külma'.

¹ P. Ariste, Vadja rahvakalender. Tallinn, 1969, lk.81.

² Д.Иорданов, П.Николов, А.Бойчанов. Фитотерапия. Лечение лекарственными травами. София, 1968, стр.8.

II. S I S E H A I G U S E D

Varemalt käsitas rahvas kõiki sisemisi hädasid omaette haigusena. Nii raviti kui iseseisvat haigust ristluuvalu, reumat, aga samuti ka peavalu ja köha. Kuigi teadmised sise-elunditest ja nende ülesannetest olid väikesed, võimaldas põlvkondade jooksul väljakujunenud kogemustepagas tõve korral abi leida.

R i s t l u u v a l u. Palju vaevusi põhjustas Djorža karjalastele ristluuvalu. Sellest tulenes arstimisviiside ja -vahendite mitmekesisus, millest levinenumaks oli ahjus vihtlemine. kiuguh tungičtah külümäh (M.P.) 'ahju minnakse vihtlema'. Luuvalude puhul kasutati vihtlemiseks ja hõõrumiseks nõgeseid (čl̄hik, Urtica dioica L.). Soovitatavad olid nõgesevannid. puarittih puizeš čl̄hikku, täh vedeh i istučettih kel' kivišt šelg il' šivut (M.L.) 'aurutati puunõus nõgeseid, sellesse vette istutigi, kel valutab selg või ristluud'. Vanivesi pidi olema küllalt kuum: kuin šuaw tirpu (M.L.) 'kui saab välja kannatada'. Eesti rahvameditsiinis raviti nõgesevannide ja nõgestega vihtlemisega jooksvahaigust.¹

Valutavale piirkonnale tuli kindlasti midagi sooja pea-

---

¹ KM RO rahvamed-i kartot.

le panna. fatai šargžel šiwta (M.P.) 'villase rätikuga seotakse'. tuwvah jovest pesku, tam pesk zafs kiuguai i on, a kuin ruvtah nommah šivut, paivan peskun pannah šivoin pil', ili kiuguai noužow, vönüw peskoin pil', šiloin vrod' paremban tuow (M.L.) 'tuuakse jõest liiva, see liiv on alati ahjul, aga kui hakkavad valutama ristluud, pannakse sooja liiva ristluude peale või ahjule tõuseb, lamab liival, siis nagu parem hakkab'.

Kui ka siis valu ei tahtnud mööduda, pöörduiti posija-eide poole, kes nõidus. i lečittih kirvhel. leiktah kirvhel i prigurvaidih i šanottih:

elgü kivištäkkü miwa šivut,
a jäniksel' kivištäkküä,
hiän on joudaw, mečas hüplöw. (A.P.)

'ja arstiti kirvega. "Raiutakse" kirvega ja lausuti ja öeldi:

Ärgu valutagu mul ristluud,
vaid jänesel valutagu,
ta on vaba, metsas hüppab.'

R e u m a. Üsna tavaline haigus oli reuma (rewmatism, revmatizm), mida iseloomustati nõnda: revmatizmast jamaat kivištäh (M.P.) 'reuma tõttu jalad valutavad'. Haigele anti juua liht-naistepuna (uboinoi, Hypericum perforatum L.) ürdist valmistatud teed. juadih uboinoi travu, obuivaidih i juadih (A.P.) 'joodi naistepuna teed, hautati ja joodi'. Valutavaid jalgu määriti sipelgapiiritusega (mūrhaizin spirt), mille valmistamist kirjeldati järgmiselt: kuwn majulä männäh

meččäh, lõwtäh mūrašnikan, šeištetäh butjkan mūrašnikkah.
nedli il' kakš šeižow mūrašnikas butjck. nabeičistah mūrhai-
zet butjckah liänow täwz butjck. šimoin ottah kodih, tük-
čitäh hänen. šeižow äijäg päiviä i šial butjckas i ruaduč-
čow spirt. täl' spirta) i hiartah konž mi lomiw, káž al' jalg.
(M.L.) 'Maikuus minnakse metsa, leitakse sipelgapesa. Pan-
nakse pudel sipelgapessa. Nädal või kaks seisab pudel sipel-
gapesas. Kogutakse sipelgad pudelisse. Saab täis pudel. Siis
viiakse koju. Pannakse see pudelisuu kinni. Seisab palju
päevi ja seal pudelis moodustubki piiritus. Selle piirituse-
ga hõõrutaksegi, kui miski valutab, käsi või jalg.' Eesti
rahvameditsiinis arstiti reumat peamiselt sipelgavannidega¹,
sipelgapiiritust kasutati harvemini².

Reumat rohitseti ka kasepungade leotisega viinas. Ars-
timi valmistamist kirjeldati järgmiselt: jiäl' kerättih poč-
ki koivušt kevil', kuin rubiw čut' rospuskaimah. počki kerät-
tih i pannah butjckah vīnah. šeižow kuwd-kakš, šimoin ruy-
tah hiaročmah, miš lomiw. (M.L.) 'Enne korjati kaskedelt
pungi kevadel, kui hakkab just lahti minema. Pungad korjati
ja pannakse pudelisse viina sisse. Seisab kuud-kaks, siis
hakatakse hõõruma, kust (=mis) valutab.' Eesti vanarahvas
tarvitas seda rohtu tilkadena sissevõtmiseks.³

P i s t e. Djorža karjalased arvasid pisteid (pistmiñ)
tekkivat külmast. prostičit i pištaw (M.L.) 'külmetasid ja
pistab'. pištaw külgeh, navern jähüin (M.P.) 'pistab, arva-

¹ KM RO rahvamed-i kartot.

² ERA II 27, 341/3 (43) Nissi, Laitse.

³ ERA II 57, 667 (4) Jüri.

tavasti külmetasin'. Ravida ei osatud.

H i n g e l d u s t peeti haigestumise tunnuseks: ei šu heḡgitti, navern zanmougiw (M.P.) 'ei saa hingata, arvatavasti haigestub'. Kui hingeldusele kaasnes valu rinnus, arstiti ahjus vihtlemisega. Valutavat kohta hõõruti vihaga ning seejärel peki või rasvaga: ründhät kivištāw, heḡgitti ei šua, sàrom hiarottih i kiuguš külvtettih. vaššaì i ražvaì hiarottih ei oì šuaat ražv i täl' ražvaì i hiarottih ründhi. (A.P.) 'Rinnad valutavad, hingata ei saa. Pekiga hõõruti ja ahjus viheldi. Viha ja rasvaga hõõruti. Ei olnud soolatud rasv ja selle rasvaga hõõruti rindu.'

I i v e l d u s e tekkepõhjusi on mitu. Mõnedel inimestel hakkab kiikumisel pea pööritama ja tekib iiveldustunne - juabmiñ 'iiveldus', l'awl'ón 'iiveldus', ajab iiveldama'. äijän liakuit, voit juabu i rubit oksendmah (M.P.) 'palju kiigud, võib pea ringi hakata käima ja hakkad oksele'.

Iiveldust võib põhjustada ving. kačkušt juavut 'vingust jääd uimaseks'. Kannatanu toibutamiseks määriti tema nahka viinaga ja anti nuusutada piiritust. miä kèran juavuin, vojettih vīnaì i spirtu nūhaij annettih, miä nūhaičīn (M.P.) 'mul oli kord iiveldus, määriti viinaga ja anti piiritust nuusutada'.

Iiveldustunne võib tekkida liigsest viinajoomisest. šanon, šiwa on l'awl'ón i šiä navern joit vīnu i žentäh šiwa on l'awl'ón (F.M.) 'ütlen, sind ajab iiveldama, (ja) sina arvatavasti jõid viina ja sellepärast ajab sind iiveldama'.

Kui on pööritus, tuleks oksendada, et hakkaks parem.

tämpin äijäl'd pah on, l'awl'ón i okséndžin mož, paremb i oi's,
a to i piä kivi'st', žentäh i l'awl'ón i kun okséndžin i piäl'
oi's paremb, a to oksendu ei šu i l'awl'ón. l'awl'ón äijäl'd i
rubin okséndmah. (F.M.) 'Täna on mul väga halb, süda pöö-
ritab ja oksendaksin võib-olla, parem oleks, aga muidu ka
pea valutab, seepärast süda pöörítab, ja kui oksendaksin,
ka peal oleks parem, aga oksendada ei saa ja mul on iivel-
dus. Mind ajab tugevasti iiveldama ja hakkan oksendama.'

K ö r v e t i s e kohalik nimetus on ižog, sel puhul
öeldakse ka, et hengi portaw 'hing kõrvetab'.

K ö h a (rügmiń) korral joodi pruunistatud suhkruga
teed. rügmižest puttah zuahru čuajuh i juvвах (M.L.) 'köha
korral kuumutatakse suhkrut teesse ja juuakse'. Nii arsti-
nud ka minu vanavanaema oma lastel köha. Hästi aitas kuiva-
tatud vaarikamarjadest (vavarn, Rubus idaeus L.) valmistatud
tee. Köharohuks oli soe piim pařvu maidu juvвах, kowž rüvüt-
täw (M.L.) 'sooja piima juuakse, kui ajab köhima'.

L u k s u m i n e. Väikelaps luksub külmast (vt.lk.52).

P e a v a l u vastu tõhusaid ravivahendeid ei tuntud.
Valu püüti leevendada kodus ja selle ümbruses käepärast ole-
vaga. Otsaette pandi soojas vees niisutatud lapp. märän tráp-
kaã kaštaw pařvai vejel'. trápк pidäw hořsthén. märän pařvan
trápkan pannah očai. (M.L.) 'Märg lapp kastetakse kuuma vet-
te. Lapp peab olema linane. Märg soe lapp pannakse otsa-
ette.' Taimedest olid kasutusel takja- (koerašlapušk, Arctium
lappa L.) ja mädarõika (hřen, Armoracia rusticana Gaertn.,
Mey.et Scherb.) lehed, mis seoti ümber valutava pea. Sisse-
võtmiseks tarvitati peenestatud mädarõika juuri ja liht-nais-

tepuna ürdist keedetud teed.

J ä s e m e t e "s u r e m i n e". Kauasest istumisest ebamugavas asendis võis jalg "ära surra". pahoin issut i jaag murehtuw (A.P.) 'halvasti istud ja jalg tuimub'. Jalgu hõõrutiti ja liigutati, et veri läheks käima. tammuil'ah lujemmaks i proidiw (A.P.) 'astutakse tugevamini ja möödub'.

K õ h u v a l u võis põhjustada riknenud toit. tämpin vač kivištaw, mid, but' šüät (M.P.) 'täna kõht valutab, midagi sööd'. Kuid enamasti valu põhjusi ei teatud. Igal juhul arvati, et soe aitab. kowž vač kivištaw, nouž kiugu i ličču vač parvai puadii i proidiw (M.L.) 'kui kõht valutab, tõuse ahjule ja suru kõht vastu sooja ahjupõrandat ja möödub'.

Taimedest olid seks puhuks valmis korjatud ja kuivatatud hobuoblika (hebžen brüt'k~kisleč, Rumex confertus Willd.) viljad, millest tehti teed.

Kõhurohuna tarvitati ka tedremarana juurika [kaagan trav, Potentilla erecta (L.) Rausch.] leotist viinas. jür pannah vīnah, ruškiw vīn (M.S.) 'juur pannakse viina sisse. Viin läheb punaseks'. Ravim on ka eesti rahvameditsiinis laialdaselt tuntud.¹ Taim juured lõigatud tükkideks ja pandud piirituse sisse seisma, võetud tilkadena seesmise haiguse vastu.²

¹ J. Tammeorg, O. Kook, G. Vilbaste, Eesti NSV ravimtaimed. Tallinn, 1972, lk. 131.

² EM Pk A 387:22 < Tartu.

V e n i t u s. Suurte raskuste tõstmisega võis kõhu ära venitada. Et naba läheks paika, pidi ahjult pea ees alla laskuma. kiuguad mašketah aah piä, a üläh jaalat, štab vač mäniš na mest. kowž on vač troñit i šenin jiäl lečittih. (M.L.) 'Ahjult laskutakse alla, pea ees, aga jalad üleval, et kõht läheks paika. Kui on kõht ära venitatud, nii varem raviti.'

I s u t u s. Söögiisu (appetit) tõstmiseks tarvitati küüslauku (česnok, Allium sativum L.) ja sibulat (luk, Allium cepa L.). kowž ei ja appetitu, to pidaw luku i česnoku šüwv i šimoin rubiw tahotmah šüwv (M.L.) 'kui ei ole isu, siis tuleb sibulat ja küüslauku süüa ja siis hakkab ka tahtma süüa'. Närb inimene (čirč) peab rohkem sööma: enämb šü i liänet pakš (M.P.) 'rohkem söö ja lähed paksuks'.

K õ h u l a h t i s u s t (ponos) arstiti ravimtaimedega. Joodi hobuoblika leotist. Samuti peeti heaks vahendiks toominga (čerohm, Padus avium Mill.) koort. koriñkua čerohmašt veštah, kiahtetah i juwvah (A.P.) 'toominga koort lõigatakse, keedetakse ja juuakse'. Talvel olid selleks käepärast pandud kuivatatud toomingamarjad. (Vt. lk.)

U s s n u g i l i s e d. Ümarussid (höjüt) on enamasti lastel. höjüt aah lapše (F.M.) 'ussid on lapsel'. Kui ümarussid hingamisteedesse ronivad, võib laps lämbuda. höijüt šuwh nouššah i zatuššiw (F.M.) 'ussid tõusevad suhu ja inimene lämbub'.

Arvati, et sooleussid on suure kõhuga inimestel.

Ussnugilised tulid koos roojaga välja. šitaŋken i vīdiw

(F.M.) 'väljaheitega tulevad välja'. pränikzel' šüätettih,
náist pränikzišt i vihtitah (F.M.) 'präänikutega söödeti,
nende präänikute tõttu tulevadki ussid välja'.

Paelussi (mäd) vastu ei osatud midagi ette võtta. Ise
tuli välja. mäd vīdiw perzišt (F.M.) 'paeluss tuleb pära-
soolest välja'.

K o l l a t ö b i (žoutuh) tabavat eelkõige nõrga ter-
visega inimesi. läztäh i žoutuhas, inehmiń, kumbań on slua-
boi i vägiä ei joł. (A.P.) 'põetakse ka kollatõbe. Haiges-
tub inimene, kes on nõrk ja kel pole jõudu'. Haigust kir-
jeldati järgmiselt: kowż on žoutuh, to on äijäl'd ruškje, a
šid ožuttučow nariv. žoutuh enämb on kuukuł i návöl. (M.L.)
'Kui on kollatõbi, siis on haige väga punane, aga siis
osutub paise. Kollatõbi on enamasti kurgus ja põsel.' Tõbe
raviti tinapaberiga. pandih svinčust bumaškašt, no i šiwtah
lämmemmäks (M.L.) 'pandi peale tinapaberit, aga ka seotak-
se soojemalt'. Tohterdati ka sedaviisi: kowż žoutuh tartuw,
käskitäh kakš täid pān leiväl' i peitokal' andu hänel', štob
ei nägiš, štob hiān šöis (M.S.) 'kui kollatõbi nakkab, käs-
takse panna kaks täid leiva sisse ja salamahti anda talle
(haigele), nii et ta ei näeks ja et ta sööks'.

K ö h u v e s i t ö b i. Mõistetamatu haigus kunagise-
le külaelanikule oli kõhuvesitõbi. Ravida seda ei osatud.
muam lāz i hānd paižot, jūgi ol' hengitti i muam üäl' ei vō-
nū, istuw, vač paižot. (D.S.) 'Ema põdes ja ta kõht pun-
dus. Raske oli hingata ja ema öösel ei lama, istub, kõht
pundus'.

S o n g. Meeste ja poeglaste haigust songa (grīz) arstisid posijaeided või emad ise. urhoi jügišt ruaduččow grīz pahah i niärveh (M.L.) 'vanal mehel tekib song kubemesse ja munandikotti'. Songarohuks oli keedetud peedimahl. ruški botvi pidaw torka, hiaru i pužerdua sok i pan tam sok butiakzeh i konž leibi paišat, leibäh pidaw issuttu tam butiakän i kuin leibi paištuw, vejät leivän i butiakzen otat šiälä, ka täi juatettih, grīz prohdiw. (A.P.) 'Punast peeti tuleb riiviga hõõruda ja välja pigistada mahl ja panna see mahl pudelisse, ja kui leibu küpsetad, leiva sisse tuleb panna see pudel, ja kui leib küpseb, võtad leiva välja ja pudeli võtad sealt, ja näe, sellega joodeti. Song läks mööda.' Selline raviviis on väga vana. 68-aastast M.Stogovat õpetanud ema niiviisi tegema.

Emad talitanud ka teisiti. jiäl' kuin rapšei poigzei ruaduč grīz pahaš pikkurzei, šiäin ei tijet vračat kuin lečči grīzi i lečittih ič muamet. tavtetah hīrūn i niag-
laa prodintah korvašt korvah, niaglaš on rihmañ. täi rihm-
zel i šiwtah poigzen šuakzet i grīz ei prohdiw täšt. (M.L.) 'Varem kui väiksel poeglapsel tekkis song kubemesse, siis ei teadnud arstid, kuidas ravida songa, ja arstisid emad ise. Püütakse hiireke ja nõelaga aetakse kõrvast kõrva, nõela taga on niit. Selle niidiga seotakse munandikoti song ja song läheb sellest mööda.'

V ä h k. Vähihaige läziw, läziw i kuačow 'pöeb, pöeb ja sureb'. Varem valitses ebauskliku rahva seas arvamus, et kui haigusest palju kõnelda, siis see tulebki. D.Grans-

kaja jutustas: "Fjokla ema suri noorelt, kolm aastat pödes, kuid ei teatud, mis haigust. Kui ma kirikusse läksin, öeldi, et on vähk. Mina kostsin, miks ütled, et on vähk. Tal oligi ruak 'vähk'."

Lõikehaava. Verejooksu tõkestamiseks haavast kasutati mitmeid vahendeid. Kodus oli selleks käepärast mõgi- mõgi pannab i ver i jäh (A.P.) 'nõge pannake ja veri katab'. Tänapäevalgi peetakse verd arüin - küs, jessi käsia ili jassan loikkut minnajo i mõõv ver õipt, voit kusa, püstitati verd (M.L.) 'kui kätte või jalga lõikad, siis tases kohta ja verd jookseb tugevasti, võid kusega peata- da'. Ka esiti rahvameditsiiniks oli arüin esmane haavarahi.

Polnud harv juhus seegi, et veritsevale haavale pandi peale peeneks taimitud kivi (blasse söra, V_2 , vepreõli na- 30%, min. aragonit - $CaCO_3$) puru. Jões leiduva sõruse- lise kivi verehüübimist soodustavat toimet kinditavad Kõla nooredki. Jessi loikkut käsia ili jassan õipt, te jäh le- jättih söra, p' mused kiv blasse söra, blartan õõd kivi i ruuduõõv jausen i pappajän tõe ruusu i pööditv. Sõnin i jöõitv ihl. (M.L.) 'Kui lõikad kätte või jalga tugevas- ti, siis vanem arstivi nii: oli selline kivi blasse söra, sõrvtakse seda kivi ja moodustub jahu ja raputatakse selle- le haavale ja moodub. Nii arstivigi enne.'

Värske lõikehaavale korral suleti verd peeneks krii- ted raudrohu- (õiptrav, Achillea millefolium i.), ruiht kria p
KM MO ravimad-i kartot.

III. V I G A S T U S E D

1. H A A V A D

L õ i k e h a a v a d. Verejooksu tõkestamiseks haavast kasutati mitmeid vahendeid. Kodus oli selleks käepärast nõgi. nõgi pannah i ver' i läh (A.P.) 'nõge pannakse ja veri kaob'. Tänapäevalgi peatab verd uriin - kùž. jesli kâzin ili jaman leikkut minnaješ i mänöw ver' šipk, voit kužei püätütti verd (M.L.) 'kui kätte või jalga lõikad, mis tahes kohta ja verd jookseb tugevasti, võid kusega peatada'. Ka eesti rahvameditsiinis oli uriin esmane haavarohi.¹

Polnud harv juhus seegi, et veritsevale haavale pandi peale peeneks tambitud kivi (biasan šorm, V_n . чертовый палец, min. aragoniit - $CaCO_3$) puru. Jões leiduva sõrmetaolise kivi verehüübimist soodustavat toimet kinnitavad küla nooredki. jesli leikkut kâzin ili jaman šipk, to jiäl' lečittih šenin, ol' muan kiv' biasan šorm, hiartah täd kiviä i ruaduččow jauhõn i pospajah täd ruanu i prohdiw. šenin i lečittih jiäl'. (M.L.) 'Kui lõikad kätte või jalga tugevasti, siis varem arstiti nii: oli selline kivi biasan šorm, hõõrutakse seda kivi ja moodustub jahu ja raputatakse sellele haavale ja möödub. Nii arstitigi enne.'

Värskete lõikehaavade korral suleti verd peeneks näritud raudrohuga (čirp trav, Achillea millefolium L.), ruist kuin

¹ KM RO rahvamed-i kartot.

leikkut i šormen leikkut čirpil', náčtetäh i šiwtah šormen
i bistro proidiw, hiän vedaw ägid. (A.P.) Rukist kui lõikad
ja sõrme lõikad sirbiga, näritakse raudrohi peeneks ja
seotakse sõrm ja kiiresti möödub. See veab kuuma välja.'
Laialdaselt on raudrohtu veresulgejana kasutatud meie rah-
vameditsiinis.¹

Verejooksu peatamiseks olid omad sõnad. Kartes kaotada
loitsu mõjujõudu, neid tavaliselt ei avaldatud.

mořaš okea·n,
šiäl' on ruavet nabujan
šeižow stolań,
a stozen tagun istuw tütton
i pidaw kiäs' bu Matnoi niaglašt,
a niaglaš on šukuń rihmań,
a rihmań oborviččow,
a inehmzeļ' ver' püättüw (A.P.)

kus on meres ookean,
seal on tehtud turuväljak,
seisab laud,
aga laua taga istub tüdruk
ja hoiab käes mõõgaterasest nõela,
aga nõelas on siidniit,
aga niidi tõmbab katki,
aga inimesel veri peatub'.

A r m. Haava paranemisel säilib arm - jäl'g. káz - pa-
ren', a jäl'g jäi (A.P.) 'käsi paranes, aga arm jäi'.

---

¹ KM RO rahvamed-i kartot.

M ä d a n i k u l i s e d h a a v a d. Mädanema läinud haavadele asetati teeleht (dorogapušk, tropan trav, Plantago major L.) kowž mī kivištāw, narvaččow i äij on gnoju, to šiwtaħ listsi tropan travu i äijäl'd vedāw gnoju (M.L.) 'kui miski valutab, mädaneb ja palju on mäda, siis seotakse teelehe lehtedega ja palju kisub mäda välja' või mähiti küpsetatud sibulaga kowž narvaččow kázit ili jamat, šiveldih, kuš kivišt' paišettu luku (M.L.) 'kui mädaneb käsi või jalg, seoti, kust valutab, küpsetatud sibulaga'.

H a m m u s t u s h a a v a d. Koerahammustust ravitseti taimedega. Praegugi eelistatakse apteegisalvidele ravimtaimi. Varem kardeti koera kistud haavast nakatuda eluohtlikusse haigusesse. jiäl' varattih, što koer purow i koerašt tartuw boležn, a tād boležn jügi on vilečči (M.L.) 'enne kardeti, et koer pureb ja koerast nakkab haigus, aga seda haigust on raske välja arstida'.

M ü r g i s t u n u d h a a v a d. Paistetuse vältimiseks hõõrutati mesilase pistet mulla või villase riidega. ješli čou purow, äijäl'd hiartah mua tād paikku i trāpka šargzel, šiloin ei paižet (M.L.) 'kui mesilane pistab, tugevasti hõõrutakse mullaga seda paika ja villase lapiga, siis ei lähe paiste'. Eestis hoiti peal külma mulda.¹

Ussihammustuse korral abi ei antud. zmei žuaun issuttaw i inehmiñ kuawow (A.P.) 'uss nõelab ja inimene sureh'.

---

¹ EM Kv 12, 80 p.

2. MUUD VIGASTUSED

K ü ü n e v i h a (künnen vih) läheb sisse kui nahka küüntega vigastada. rubit šühütmäh, künnen vihan laššet, rubiw kivištmäh (A.P.) 'hakkad kratsima, küüneviha lased sisse, hakkab valutama'. Punetavat turset määriti kasepungade leotisega viinas. vīnah pandih koivušt bočki, täl' i voižettih (A.P.) 'viina sisse pandi kasepungi, sellega võitigi'. Küüned kästi lõigata, või sees keeta künnet l'eiktah i arģvois' keitäh 'küüned lõigatakse ja keedetakse sulatatud võis' ja saadud seguga hõõruda. Arstitud ka leeliseega. porai pidaw voidu, peššäh i proidiw (M.L.) 'leelisega tuleb määrata, pestakse ja möödub'.

P i n d s õ r m e s. Pind võeti naha alt välja sõrmedega. harvoišť ištīn puikon, hvatīn kaziľ i šain puikon (M.P.) 'Reha küljest ajasin pinnu sõrme. Võtsin käega ja sain pinnu välja.'

P õ l e t u s. Põletatud kohta pehmendati söögiõliga jesli postat i lečtäh händä postetuì pühvoiì (M.L.) 'kui põletad, arstitakse seda kuumutatud söögiõliga' kana- või hanerasvaga ja võiga kipätkaì voiì, kanan ražvaì, gušan ražvaì (M.L.) 'tulise võiga, kanarasvaga, hanerasvaga määriti'. Põletust arstiti ka munavalge ja soodaga. jaičan beiškaì i sodaì voižettih (M.L.) 'munavalge ja soodaga võiti'.

J a l a d r a k k u s. Rakkus jalgu suudeldi. lüät-taw jaagu, šuwd annettih mozliì (A.P.) 'hõõrub jalgu, suud anti rakkudele'.

N i k a s t u s. Nikastust arstisid poijaeided hõõrumisega. akat hiarottih i proidiw (A.P.) 'eided hõõrusid ja möödub'. Ümber väljaväänatud paiga sidusid nad kanepipeo. l'amb pidaw ottu, kül'vettih līnu, lowktettih līnu, a potom šivottih pivai, krūttah üäkš hänen (D.G.) 'soe tuleb võtta, külvati kanepit, lõugutati kanepit, aga pärast seoti [kanepi] peoga, pannakse see ööseks ümber'. Kuid sagedamini tohterdasid "targad" maagiliste sõlmede ja palvesõnadega. svihni jaman käzin, händäh lečtäh rihma šuaravzei il' šargzei. ugitah mal'ittu kakštoist kerdu i ruatah rihmzei kakštoist uzmaist i täl' rihmzei i šiwtah, miš on svihnit. (M.L.) 'Nikastas käe või jala, seda arstiti linase või villase nõoriga. Loetakse palvet kaksteist korda ja tehakse nõöri kaksteist sõlme ja selle nõöriiga seotakse, kust on nikastatud.' Nikastuslõngaga arstimist tunnevad ka savolased.¹

L u u m u r d. Murrukoht seoti. Haige pidi lamama luu kokkukasvamiseni katkai käzin ili jaman. šiwtah tām käzin ili jaman, vönüw kuin parnow jalg. (A.P.) 'Murdis käe või jala, seotakse see käsi või jalg. Lamab, kuni jalg paraneb.'

K ü ü r a k u s. Küürakaks võib jääda kukkumise tagajärjel. sattuč, hänel' gorb i ruaduč (D.S.) 'kukkus ja tal tekkis küür'.

M u h k. u argein i kuhman istin očaj (A.P.) 'kukkusin ja muhu sain otsaette'.

P ä i k e s e p i s t e. Öeldi, et päikesepistet võib surra. solnišk ol' äijäl'd ägi, äijäl'd potti, piä zabol' i sra-

¹ Helmi Palmen, Taudeista ja niiden parantamisesta.
- "Savotar" III. Helsinki, 1937, lk.227-244.

IV. P E A P I I R K O N N A H A I G E S T U M I S E D

1. SILMAHAIGUSED

O d r a i v a. Silmahaigustest oli Djorža karjalastel tuntuim odraiva, mida arvati tekkivat sellest, kui näed koera kusemas. šilmäl koeran nán̄, navern kačot, kuin koer kužow, žen täh nán̄ ei kočattow. ei pī kaččua, ei liä šilmäl nán̄ni. (F.M.) 'Silmal on odraiva, arvatavasti vaatasid, kuidas koer kuseb, seepärast odraiva kargaski külge. Ei tohi vaadata, siis ei tule silmale odraiva.' Ravi põhines maagial. Rahvameditsiinis on väga levinud mitmesugused maagilise ülekanndmise võtted. Tõbe siirdatakse maale, puudele, loomadele, inimestele ja asjadele. Ülekanndmiseks on vajalik analoogia olemasolu haiguse omaduste ja asja vahel, millele haigus üle kantakse.¹ Nii saadetakse vene ja Djorža karjala rahvameditsiinis odraiva (koeran nán̄ 'koera nisa', vn ПЕСИЙ ЯЧМЕНЬ 'koera iva') koerale. kuin kiwgušt leivät veitäh i paizen ottah i ličtah koeran nán̄ni, koeraì i antah (A.P.) 'kui ahjust leivad välja võetakse, siis tükike võetakse ja litsutakse odraiva, koerale antakse'. Maagilise tegevuse juurde kuulusid sõnad: pt omaš nán̄ järelläh (A.P.) 'võta oma nisa tagasi!' või äl' istuč miw, a istuč koeraì 'ära istu minu peal, vaid istu koeral!' Ka haiguse profülaktikaks tuli kasutada sõnu: kowž koer ku-

¹ D.Zelenin, Russisché (Ostslavische) Volkskunde. Berlin-Leipzig, 1927, S.257.

žow, a šia kaččot, to pidaw šanu: šilmäh šiwa kokork. kun
et šan, žabliw šilm (M.L.) 'Kui koer kuseb, aga sina vaatad,
siis tuleb öelda: "Silma sulle kook!" Kui sa ei ütle, siis
jääb silm haigeks.' Prooviti üksnes lausumisega odraivast
lahti saada. Sõnad olid kasutusel vene ja karjala keeles:

koeran näh, koeran näh

män gordah i oš kirveš

i leikku tām näh ristih-rästih (M.L.)

'odraiva, odraiva,

mine linna ja osta kirves

ja lõika seda nisa risti-rästi'.

ячменок, ячменок

поезжай в городок

и купи топорок

и сруби этот ячменок

вдоль и поперёк (M.L.)

'odraivake, odraivake,

sõida linna

ja osta kirves

ja "raiu" seda iva

risti ja põiki'.

P u r u s i l m a s. Puru eemaldas silmast posijaeit
keelega. šilmäh ožawd sor, šid i männäh akamu, ak kiälēl i
vedaw sorun, hänel' šilm i parnow (D.S.) 'prügi sattus silma,
siis minnakse eide juurde, eit võtab keelega prügi välja,
temal silm paranebki'. Puru saadi silmast kätte, kui laug
välja pöörati. veku kiändäh i sorun veitäh šilmäšt (A.P.)

'laug pööratakse üles ja prügi võetakse silmast'. Posija-
eit tegi seda ristiga. D.Granskaja jutustas: šilmäh soru
ožawd i tul' tütar redyken käziñken i šilmäl' tul' äiji pahemb.
tulin kodih, iten, äijald šilmäl' päh, ei šua kačču, läksin
toižemu akamu, toižeh küläh, a toin ak ristžel' avai viät-
kän, sorun i šai i šilmäl' i paremb. 'Puru sattus silma ja tu-
li tütar mustade kätega ja silm läks halvemaks. Tulin koju,
nutan, silm on väga halb. Ei saa vaadata. Läksin teise eide
juurde, teise külasse, aga teine eit ristiga avas lau ja prü-
gi sai välja ja silmal oli parem.'

K ö ö r s i l m a d. Kõõrsilmsena sünnitakse: kosoid
ооһаһ шилмät (A.P.) 'kõõrsilmad on', nññ šuwvah muazi (F.M.)
'nii sünnitatakse selliseid'.

K a e (belmušk) tekib silma vigastamisel. možiw šatattu
ili sorittu šilmän i jiäv belmo (A.P.) 'võib ära lüüa silma
või prügi ajada silma ja jääb kae' või mõne silmahaiguse ta-
gajärjel kivištäv šilm i ruaduččow belmušk (F.M.) 'silm va-
lutab ja tekib kae'. Raviti suhkruga. šilmäh pidäw pän zuahru
i proidiw (M.S.) 'silma tuleb panna suhkrut ja möödub'.

P i m e. Nägemine võis kaduda rōugete põdemise järel.
možiw ruvešt slepowdua (A.P.) 'rōugete tõttu võib pimedaks
jääda'.

K a n a p i m e d u s t (kurin slepota) põhjustab ühe-
kūlgne toit. Haigust esines ohtrasti pärast sõda.

2. KÕRVA-, NINA- JA KURGUHAIGUSED

A. Kõrvahaigused

K õ r v "l u k u s". Kõrva nõiuti "lukust" lahti. kor-
vaã midaiw šaibai, voržitah (M.L.) 'kõrva pani miski "lukku",
nõiutakse'. Valati pühapildi ees oleva lambi õli kõrva. uãš-
kitah pūvoid korvah (A.P.) 'lastakse püha lambi õli kõrva'.

V e s i k õ r v a s. Vee saab kõrvast välja ühel jalal
hüpates. kowž kupajah, vež mänöw korvah i prigaijah ühel' ja
aλ, vež i vihtiw korvašt (M.L.) 'kui supeldakse, vesi läheb
kõrva ja hüpatakse ühel jalal, vesi tuleb kõrvast välja'.

K õ r v v a l u t a b. Kõrvavalu tuleb külmetusest.
korv kivištāw, možiw inehmiń külmāw (A.P.) 'kõrv valutab,
võib olla inimene külmetab'. Kõrvahaigused võisid põhjustada
kurdistumist. kiviššettih korvat, a ei lečit i tul' gluhoi
(M.L.) 'kõravad valutavad, aga ei arstitud ja jäi kurdiks'.

B. Ninahaigused

N o h u (nuasmorg) esilekutsuvaks põhjuseks on külmetus.
jähüin i nuasmorg i piã kivištāw (A.P.) 'külmetusin ja nohu
ja pea valutab'. Arstiti kartuliauruga kartoškan puaruλ le-
čittih (M.P.), sagedamini aga maagilise toiminguga: pidāw
koiṃi kerdu rišti šilmāt i andu künnükšel' koiṃ kerdu šuwd
(M.L.) 'tuleb kolm korda risti ette lüüa ja enda lävele kolm
korda suud' või kažin hāndi nokkah pandih (M.L.) 'kassisaba
pandi ninasse'.

N i n a v e r e j o o k s. Verejooksu ninast peatati
külma veega. nokašt mänöw ver', viuūi vejei püäteldih (M.L.)

'ninast verd tuleb, külma veega peatati'. D.Granskajat õpetatud talitama järgmiselt: ruavuun äijäld, štob naizišt ei jiäd i tul'in kodih i veři l'äks' nokašt i äijäld' šipk, a uroš miw i šanow: laškič šel'gzeli' i ličču nōk, veř i heit. 'Töötasin kõvasti, et naistest mitte maha jääda. Tulin koju ja veri jooksis ninast ja väga tugevasti. Aga mees minule ütles: "Heida selili ja pigista nina!" Verejooks lakkakski.'

C. Suu- ja kurguhaigused

H e a l a u l u h ä ä l. Hääle teeb ilusaks hapupiim. pidäv juwv bul'ošku, štob ois' iän hüwv (M.L.) 'tuleb juua hapupiima, et oleks hääl hea'.

H ä ä l o n ä r a. Külmetus võtab hääle ära. iänd eijol, viušť veješt il' lund šüät (M.L.) 'häält ei ole, külma vee tõttu või lund sööd'. Sel korral oli heaks rohuks kuum tee meega. met' parvan čuajuken i proidiw (M.L.) 'joodi mett kuuma teega ja möödub. Kaela hoiti soojas. tuhkua pandih šukkah i kuukuh šiverdih (A.P.) 'tuhka pandi sukka ja seoti ümber kurgu'.

K u r k v a l u t a b. Haiget kurku tohderdati mee või sooja piimaga. maidu pidäv parvuttu i parvu maidu juwv i mejel' on hüwv lečči kuuku. (M.L.) Piima tuleb soojendada ja sooja piima juua. Ka meega on hea arstida kurku.' Mesi tehti enne tarvitamist soojaks. kowž kuuk kivištäv, pidäv parvuttu met' i šüh naški i paremb (M.S.) 'kui kurk valutab, tuleb soojendada mett ja suhu võtta ja parem on'. Kaelale pandi soe kott. parvu tuhku pannah värčih i šiwtah kuuku (M.L.) 'sooja tuhka pannakse kotti ja seotakse kurgule'.

J ä n e s e m o k k. Sellise väärarendiga lapsed surid. Džorža murdes nimetatakse haigust: zaiči mord, jäniksen turbañ või kibikhät hüet. D.Granskaja jutustas, kuidas tema venel tekkis jänesemokk. prostudič i zablittih hüet, viuh vedeh rangei, jälgeh täd zablittih i ruadučettih kibikhät hüet. 'Külmetas ja jäid huuled haigeks. Külma vette kukkus ja seejärel jäid huuled haigeks ja tekkis jänesemokk.'

R a k k k e e l e l. Kasutati väljendeid: äijäld pagźcw i kiälel' mozul' (A.P.) 'palju räägib ja on keelel rakk'. äijäld vahtlet, štob ois' kiälel' mozol' šiwl (M.L.) 'palju valetad, et tuleks rakk sulle keelele'.

3. HAMBABAIGUSED

H a m b a v a l u. Karjala vanarahvas uskus, et hambavalu põhjustavad haigesse hambasse pugunud ussid. Tohterdamisel püüti need eemaldada. Seda tehti järgmiselt: hammaš kivištāw, to lečittih, paɤvawtah riähtlän, riähtel' paɤvawduw, ruadu w ruškikš i šeistetäh trupkan i täst hambhašt i madzet rangil'dih paɤva' riähtläl' (A.P.) 'hammas valutab, siis arstiti, aetakse pann kuumaks, pann läheb kuumaks, läheb punaseks ja pannakse toru ja sellest hambast ussid langesid tulisele pannile.'

M.Stogova vanaema arstinud hambavalu noorkuu ajal väljas. Nõidudes teinud ta ringe.

Valu puhul seoti kanamunast võetud nahk ümber väikese sõrme: ješli kivištāw hammašš, to voit šenin lečči, ottu jäič kanan, morendu i šuwv šiäld nahkan šiämešt i krutti šorm ča-gorkań. ješl' važem pual' kivištāw hammaš, to nahkań pidāw šidu

oigeh puaneh, jesl' oigi, to važmeh čagarkzeh pidaw krutti.
(M.L.) 'Kui hammas valutab, siis võid nii arstida: võtta ka-
namuna, purustada ja võtta sealt seest nahk ja mässida ümber
väikese sõrme. Kui hammas valutab vasemalt poolt, siis tuleb
nahk siduda paremale poole, kui paremalt, siis ümber vasaku
käe väikese sõrme tuleb siduda.'

Valutavale hambale lasta suitsu peale. šavu jaškettih
šūh (M.P.) 'suitsu lasti suhu'. Joodi ka hobuoblika leotist.

P i i m a h a m b a d. Lastel on piimahambad (maidhizet
hambhat, mošoŋnikat). Vanarahvas soovitas lõnkuvad piimaham-
bad välja tõmmata, ~~et~~ uued paremini kasvaksid. pidaw deri
maidhizet pois, hüvw šimoin ruvtah kašvmah (A.P.) 'piimaham-
bad tuleb välja tõmmata, siis hakkavad teised hästi kasva-
ma'. Liikuv hammas tõmmati nõoriga välja. kumbañ lekkuw ham-
mas, rihmzeñ ottah, rihmzeñ hammašt šiwtah, šid ku tähäldaw,
hamban i vejäldaw (D.G.) 'missugune hammas lõngub, võetakse
nõör, nõör seotakse ümber hamba, siis kui sikutab, tõmbab
hamba välja'. Äratulnud hammas visati tagantkäät ahjule, öel-
des: hīrel puwhin, a miwu luwhin (D.S.) 'hiirele puust, kuid
mulle luust hammas'.

V. N A H A H A I G U S E D

1. KÜLMETUSEST TEKKINUD NAHAHAIGUSED

P a i s e. viušt oľah paižet (F.M.) 'külmast on paised'. Paiseatele pandi peale teeleht paižoi lečittih dorog-ľapuškziľ. ľapuškań vedaw ägin i puhkiw i proidiw. (F.M.) 'Paiseid arstiti teelehega. Ööseks pandi paise peale. Leht kisub palaviku välja ja paise avaneb ja kaob.' Selleks kõlbas ka paiseleht (vaugišelgzet trav, muam - muačih - muam, Tussilago farfara L.). Edukalt tarvitati paise ravimiseks linasugemisel saadud takukoonalt. A.Pavlova arstinud sellega järgmiselt: ľabhužet pľvav vedeh kaštah i prikľudvaidih pai-ziľ i hiń vedaw ägid, dŗań vedaw 'takud kastetakse sooja vette ja pandi paiseatele peale ja see kisub palaviku välja, rābal kisub'. Eriti punetavate ja valulike nahamādanike korral tehti takud seebiseks: ľab-huzen muľaľ muľčet i pri-žit 'taku teed seebiseks ja paned peale'. Paisetest parandati taia abil. Nõidumisvahendiks võeti oksaauguga laast. pi-daw ottu ľaštuń huabań, kumzeš ľaštzeš on okš. okšan vľbei-jah i jiaw ľowkku ľaštzeľ. täl' ľowkšei i ličtāh paišt. pai-zet i proitah. (M.L.) 'Tuleb võtta selline haavalaast, mis-suguses laastus on oksakoht. Oks lüüakse välja ja jääb auk laastu. Selle laastuga litsutaksegi paiset. Paised mööduvad-ki.' Sõrme või pulgaga tõmmati ümber paise maagiline ring. okšaľ kiārtāh paišt (M.S.) 'oksaga tehakse ring ümber paise'.

R o o s. Roosigi usuti külmast tulevat. i viiust i
kaikešt on rowž. vikon kupaijah apšet i tartuw rowž (M.L.)
'ja külmast ja kõigest on roos: kaua suplevad lapsed ja
nakkab roos'. Seda nimetati halvaks haiguseks - pah tawd
'paha taud', sest kardeti, et hakkab külge varattih, što
tartuw (F.M.) ja kestab pikka aega. Roosi tunnuseks on naha
punetus, enamasti kaelal või näol. Raviti maagiaga. Kõige
parem mõju arvati olevat seebiseks või kriidiseks tehtud
punasel riidel. miaa voitah ruškin šargzen paman i paremb
i tul' (F.M.) 'seebiga võitakse punast villast riiet ja pa-
rem hakkas'. ruškił' lečittih, ruškił' kumkał' lečittih (A.P.)
'punasega arstiti, punase kumatsšiga arstiti'. Roosi tõrju-
ti noaga. rowžu lečtäh veičel', täd siju, kuš kivištaw, leik-
tah veičel' rištih-rästih i rowž proidiw (M.L.) 'roosi arsti-
takse noaga, seda kohta, kust valutab, "lõigatakse" noaga
risti-rästi ja roos möödub'.

O h a t i s. Kohapealne nimetus on uomat ja vene lae-
nuna sip. Ohatise nagu nohugi korral tuli kolm korda risti
ette lüüa ja anda sama palju kordi lävele suud.

V i s t r i k u d. jähüit i kibit lähtettih (M.S.)
'külmetasid ja vistrikud tulid'.

K u r e s a a p a d. Vanasti olid inimestel paljajalu
käimisest ühtepuhku kuresaapad (cipkat, sipkat) jalas. Pune-
tavat ja krobelist nahka määriti koorega. D.Granskaja jutus-
tas sellest nõnda: kodih tušet iiaa, veřet männäh sipkast,
voidu ei mił' olun, kuarił' voitah. jälgi kuaria šip'liw ai-
jäl'd. šimoin keřgät kävliñ, haraiñ tož keřgät. 'Kuju tuled

õhtul, verd jookseb kuresaabastest, määrida polnud millega-
gi, koorega võitakse. Pärast koort tuksleb kõvasti. Siis
käisime paljajalu, riisusime ka kingadeta.

H u u l e d l õ h e n e n u d. Tuulest ja külmast lõ-
henenud huuli määriti kanarasva või koorega. hūlet hargill'ah,
voijeallah kanan ražvaì (M.L.) 'huuled lõhenenud, võitakse ka-
narasvaga', kuarià voijettih 'koorega võiti'.

M a a s t s a a d u d h a i g u s e d. Vältimaks
haigestumist, ei tohi nelipühadeni maas istuda. stroičanpäi-
väh šutten ei voi vönü muaì, rubit l'azmäh, a tois pin stroi-
čanpäivi on dūhanpäiv, jumal maškow dūhun, šiloin voit vö-
nü i muaì (M.L.) 'suvistepühadeni ei või lamada maas, hak-
kad põdema, aga pärast nelipühi ja pühavaimupäev, jumal lä-
kitab vaimu, siis võid ka maas lamada'.

2. SÖÖDIKUTEST JA MUSTUSEST PÕHJUSTATUD NAHAHAIGUSED

S ü g e l i s e d. Sügelisi esinenud rohkesti pärast
sõda. Haigus tulnud täidest ja mustusest. Kui hakati puhta-
malt elama, kadunud ka sügelised (šühwmiñ, česo.tk).

Raskemaid nahahaigusi nii loomadel kui inimestel arsti-
ti selliste koduses majapidamises leiduvate vahenditega na-
gu väävel, leelis, tõkat. Tihti kuulusid need ained mingisse
segusse. Sügeliste vastu valmistati väävli ja rasva segu:
ottu ražvu il' void, mid' on i pannah šin sēru, täl' voidučtah
i hiaročtah (M.L.) 'võtta rasva või void, mida on, ja pannak-
se sinna väävli, sellega võitakse ja hõõrutakse', leelise
segu tuhaga: poron, pàn tuhkah puizeh i vāi parvaì vejel'.

šid paivan rawvan pàn poroh, šid pòr jähtüw i täl' porà i peštih teiā. (M.L.) 'Leelist pane tuha sisse puunõusse ja vala kuuma, keeva veega üle. Siis pane kuum raud leelisse, siis leelis jahtub ja pesti sellega keha.' Arstimiseks kõlvanud isegi tōkat kem mil' i detkil' voigettih 'kes millega, ka tōkatiga võiti' ja kätēpesunõu saast. kāzašt redu otettih i voigettih 'kätēpesunõust võeti mustust ja võiti'. Ahju mindi vihtlema.

S a m m a s p o o l (täitar) e. ekseem võis nakata kuduloomadelt või tekkida mustusest. Sammaspoolt pesti tuhaveega. T.Vuorela märgib, et tuhka kui puhastava tule produkti on rahvameditsiinis käsitatud parandava ainena iidsetest aegadest peale.¹ veť läm̄mi riähtläl' pannah, veť i tuhka vähen i kiuguš kiähtetäh tämän tuhkan veješ, a konž jähtüw tām i voitah tād mestu, kuš kivištāw voidu koim kerdu. (M.L.) 'Sooja vett pannakse pannile, vett ja tuhka veidi ja ahjus keedetakse seda tuhka vees. Aga kui jahtub see, võitakse seda kohta, kust valutab. Võida kolm korda!' Põletikulist nahka määriti aknahigiga. redu iknašt ottah i täl' revuā voitah täitard (M.L.). 'mustust aknalt võetakse ja selle mustusega võitakse sammaspoolt'. Ekseemi arstiti ka maagilise toimingu abil: nõidusliku ringiga okšaì kiärtäh täitard (M.S.) 'oksa-ga tehakse ring ümber sammaspoole' ja viisnurgaga miāā ruatah pātugolnik ruškiā kumkaā i priku udvaidih, miāāšt i prohod (A.P.) 'seebiga tehakse viisnurk kumatsšile ja pandi peale, seebi tõttu möodus'.

¹. T.Vuorela, Paha silmä, s.52.

3. ILUDUSVEAD

Vanasti peeti ilusaks puhast valget näonahka. Tedre-
tähnidest püüti hoiduda või vabaneda. Seepärast ei tohtinud
vaadata kurgede ja pääsukeste lendu. Nägu tuli pesta kase-
mahla, piima, hapupiima või uriiniga. ežmān kerd piāksūzi
dogdit kuin priittitāh, to pidāw peš lic maijāi i liānōw
vargi lic i buļoškaì i omaì kužeì voit peš (M.L.) 'esimene
kord kui kohtad pääsukesti, kui saabuvad, siis tuleb pesta
nägu piimaga ja nägu läheb valgeks ja hapupiimaga ja oma
kusega võid pesta'. kevil' mānōw koivušt mahā . tāl' mahāi
i pežičči i lic liānōw vargi (M.L.) 'kevadest tuleb kaska-
dest mahl, selle mahlaga pesegi nägu ja läheb valgeks'.

S ü n n i m ä r g i d. Djorža karjala murrakuline ni-
mevaste on šūnnen tāht 'sünnimärk'. Sünnimärke on mitmesugu-
seid: on i ruškit i šinin 'on punased ja on sinine'. Neid
ei kõrvaldatud. šuah muāzežen šūnnen tāhežen, hānd ei voi
ni mi' lečči. (M.L.) 'Sünnitakse sellise sünnimärgiga. Seda
ei saa mitte millegagi arstida.'

P ä i k e s e p õ l e t u s e l e pandi peale uriiniga
niisutatud lapp. jesli paištūw lic, voit prikuudvai trāpku
i kaštu omaì kužeì trāpk (M.L.) 'kui nägu päevitub, võid pea-
le panna lapi ja kasta lapi oma kusega'. Punetavat nahka
määríti ka koorega.

4. LIIGHIGISTAMINE

H i g i s t a m i s e vähendamiseks tuli võtta härjal
munanditest kinni. štob inehmiñ ei potetis, pidāw hvattī

härgi jäičoišt (M.L.), 'et inimene ei higistaks, tuleb võtta härjal munanditest kinni'.

V a r b a v a h e d h a u d u v a d. Hauduma läinud varbavahedele puistati seinapalgi vahelt võetud koipuru (vt. lk. 52). Laialt on seda haudumuste vastu kasutanud eesti vanarahvas.¹

5. SOOLATÜÜKAD

Kohalik nimetus on šübl'. Soolatüükaid arstisid posija- eided maagilise toiminguga. Sidudes ümber käsnade nõöri, kuhu oli tehtud maagilisi sõlmi, pomisesid nad sõnu, mis olid sageli väga lihtsad: üks, kaks, kolm jms. Nõöri viskasid nad küdevasse ahju šiwtaħ i kiuguh muvvaħ, štop kiuguš paław (A.P.) 'seotakse ja ahju visatakse, et ahjus põleb' või mat- sid maha mädanema. muah zavletaħ i šüblät proidaħ (A.P.) 'ma- ha maetakse ja soolatüükad kaovad'. Soolatüükaid nagu paiset ja sammaspooltki nõiuti ringidega. Tänapäevani usutakse, et käsni saab eemaldada noaga igale küünele tõmmatud ristimär- giga (X). Ravija oli väga imestunud, kui sellest käsnast siiski ei kadunud. Ilmselt on siin vajalik ka ravialuse enda tugev usk.

koeran kärähm e. hidradeniit esineb kaenlaaugus naha all. Seda arstiti nagu paisetki seebitatud takkudega (vt. lk. 31). Pandi peale kas küpsetatud sibulat, leiba, kohupii- ma või hautatud viha lehti. lečim paizetuħ akuħ, muigid rah-

---

¹

KM RO rahvamed-i kartot.

kušil šidliṁ, i vaššašt lehtiä puariṁ i šidliṁ, šiļ' i lečiṁ
koeran kärähmä (M.L.) 'arstime praetud sibulaga, seome hapu
kohupiimaga ja aurutame vihalehti ja seome, sellega arstime-
gi higinäärpõletikku'. Määriti petrooleumiga. i karširaļ
voidaiṁ (M.L.) 'ka petrooleumiga võidsime'. Haigust arvati
tekkivat kaetusest - šuwduukšest.

VI. NAKKUSHAIGUSED

Kõige kardetumad vanasti olid nakkushaigused. Kohapeal polnud kedagi, kes oleks osanud neid arstida. Nakatumise põhjusi ja tõbesid endid ei mõistatud. Põdemisele järgnes surm või vigasus. Oma suhtumist väljendas rahvas sõnadega - pah tawd 'halb haigus'.

R õ u g e d. Külaelanike arvu vähendasid kunagi rõuged - rub. ruveš enemmän kua mah, händ ei lečit 'rõugetesse enamasti surrakse, seda ei arstitud', händäh pimiš pījettih, štob ei slepowdua (M.L.) 'teda hoiti pimedas, et mitte pimedaks jääda'. ráboi lic ruaduččow 'rõugearmiline nagu tekib'. Haige nahka hõõrutiti viinaga vīna hiarottih, käed seoti, et ei kratsiks käzlöi šivottih, štob ei šühüttäis (M.P.). Rõugehaigusest jääd pimedaks slepoi i jäi (M.L.) 'pimedaks jäi'.

T ü ü f u s e j u h t u m e i d esinenud rohkesti Esi-
mese ja Teise maailmasõja ajal. Haigust sõideti ravima suure-
matesse linnadesse, Moskvasse ja mujale.

D ü s e n t e e r i a t tohterdati kodus nagu kõhulahti-
sustki hobuoblika teega (vt.lk.13).

T i i s i k u s e (čihotk) korral valutavad kopsud loh-
koit kivištāw.(A.P.)

D i f t e e r i a. Difteeriahaiget lasti lamada, kuni
tervenes või suri. Tõve iseloomulikuks tunnuseks on kurguvalu.
kivištāw kuak 'kurk valutab'.

K a t k (čuma) võib nakata loomadelt. Haiged loomad tapeti ja maeti maha. kowž lehm lāziw, ješ'li iskitāh lāzjān, što tād lihu ei šūw, zavletah muah (M.L.) 'kui lehm põeb, kui tapetakse haige, et seda liha ei sööda, maetakse maha'. kātkitāh ühteh koh (A.P.) 'maetakse ühte kohta'.

M a l a a r i a t (vesnuh) arvati tulevat külmast. Sage-dased olid haigusjuhtumid pärast sõda. Djorža karjalaste käsituse järgi saab malaariast kõige paremini võitu sõnadega. Ilmekalt jutustas malaaria arstimisest M.Stogova: miä karhuoš olin, šial' jähüin i vesnuh tart, ol' jügi, kuin kiwgu lämtāh, a šin kiwguh miwn pannah, kattah värčil', miä šial kodvan oen, vijin, fsjorovno trāššiw, jäl'geh trāšmišt äijäl'd pah ol'. tām ni mid ei awttan. meil' ol' vassilevskois viäl' üks vanhañ akkan, hiän mäkał, muam toi mäkan per'tih, miwn i loukut mäkał. tām ei awttan. šid kenliw opašt hänel' kakš ruokku ründhil' pān. tož ei awttan. šid pidāw kualin muimał peš. peštih. miä en tiädännün, što miwn peštih. tož käškittih heiniš muat puwnāš, šanottih:

kun trav rubiw kuivahtmah, vesnuh proidiw.

vikon tām vesnuh. 'Ma olin jōhvikal, seal külmetasin ja malaaria nakkas. Oli raske. Kui ahi köetakse, aga sinna ahju mind pannakse, kaetakse kotiga. Mina seal hetke olen, tulen välja, ikkagi ajab vappuma. Pärast vapet oli väga paha. See ei aidanud midagi. Meil oli Vassiljevskois veel üks vana posijaeit, tema soovitas linalõugutiga ravida. Ema tõi lõuguti tarre ja lõugutas mind (lõugutiga). See ei aidanud. Siis keegi õpetas talle, et kaks vähki rindadele panna. Ka ei aidanud. Siis tuleb surnuseebiga pesta. Pesti. Mina ei teadnud, et

mind pesti. Ka kästi heintes magada. Küünis. Öeldi:

Kui rohi hakkab kuivama, malaaria möödub.

See malaaria [kestis] kaua.

M. Leptsikova rääkis, et pärast sõda söödetud malaarias-
se nakatunuid kollaste tablettidega, nii et tõbised üleni
kollaseks läksid. Inimesed leidnud otstarbekama olevat selle
arstirohuga riideid värvida. Tõeliselt parandanud malaariast
aga posijaeit. jälgeh voinu narod l'azittih äijäld boleźni
ma'eri, vrač käveļ' kodai mütten i andel' keldzi tabletkoi
ših šu, štob inehmžet tudih keldzet i ruvettih naiļ' tablet-
koi kruosmah vuatet. (M.L.) 'Pärast sõda rahvas pödes pal-
ju malaariahaigust. Arst käis mööda kodusid ja andis kolla-
seid tablette nii palju (=sinnasaadik), et inimesed läksid
kollaseks ja hakati nende tablettidega riideid värvima.' Po-
sijaeit arstinud aga sõnadega, mis keelejuht kõhklemise jä-
rel ka avaldas: ol' muan mality:

aštah mečči mütten

kakštoist tütti,

ožavvuttih vaštah üheļ' naizeļ',

nain küžūw:

kun tüä mänet, tüttöid,

mānem külāh nardad nūoi katkmah

štob l'azittäis.

nain i šanow:

elgū māngū nūoi katkmah,

müā rubim kumardmah

jumad pakkumah:

aléksei božei, aléksei božei, aléksei božei

i božei pantelei.
muäššüt nām tütet,
štob ei kateidaš nardand nūoi,
a kateidais pahand čiäsüld. (M.L.)

'Oli selline palve:

Astuvad mööda metsi
kaksteist tüdrukut,
juhtusid vastu ühele naisele.

Naine küsib tüdrukutelt:

"Kuhu te lähete?"

"Läheme külasse rahval luid murdma,
et põeksid."

Naine ütleb:

"Ärge minge luid murdma,
me hakkame kummardama,
jumalalt paluma:

Aleksei pühak, Aleksei pühak, Aleksei pühak
ja pühak Pantelei."

Pöörasid tagasi need tüdrukud,
et ei lõhutaks rahvalt luid,
vaid lõhutaks kesköötunnilt.'

Malaaria ärahoidmiseks ei tohtinud kevadel päikese loo-
judes ahjule ronida. konž soanišk laskiččow keviäl', kiwgui
ei pi nous', a to tartuw vesnuh (A.P.) 'kui kevadel päike
loojub, ei tohi ahjule minna, muidu nakkab malaaria'.

L e e t r i d (vt.lk.53).

L ä k a k ö h a (vt.lk.54).

VII. VAIMU- JA NÄRVIHAIGUSED

Rumal ja nõrgamõistuslik. Väike laps on rumal (gupań). Kuid küla paljulapselistes perekondades sündis ebanormaalseidki (houkkań 'hull').

Kogelemise tekkepõhjuseks on ehmatus. voinan aigaš šeizottih lapšet pihai i znarut langei heil' kohtah i põll'äšt i jäl'geh rubei zaikaimah. (A.P.) 'Sõja ajal seisid lapsed õuel. Mürsk langes nende juurde ja ehmatas ja pärast hakkas laps kogeleva.'

Halvatus (paralitiš) tabab enamasti vanu inimesi. Seda ei ravitud.

Langetõbi. Rahvas seas oli tugevasti juurdunud arusaam, et pahasovlik inimene võib teisele mingi asja kaudu haiguse saata. Nii pajatati noormehes, kes nõidus tüdrukule, suutmata võita tema armastust, langetõve külge. täl' naisei ordih min tokku pripatkat, hänel' ol' voržit, pod'deraiť pripatkat. tam ruad hänel' brih, vorož. brih äijäl'd šuač täd tüt'ti, a tüt' ei männün hänen taguks. brih šiänd i pod'deraič, štop hänel' ordaiš pripatkat. (M.L.) 'Sel naisel oli seetõttu langetõbi, et tal oli nõiutud, tehtud langetõbi. Selle tegi talle noormees, nõidus. Noormees armastas väga toda tüdrukut, aga tüdruk ei läinud talle. Noormees vihastas ja tegi, et tal oleks

langetõbi.' Haiguse vahendajaks oli viht. Vanarahva käsituse järgi nõidus ei kehti, kui enne nõiutud eseme võtmist lugeda palvet või teha ristimärk. a brih ruad roštu vaššen, tüt l'áks aevoín obiñal, víd koišt, avai oven, a pordhià vönüw paaw vašt. taž puarun mänöw vaššašt. tüt' ot vaššan, per'tih i toi. muamoh rubei kirumah: čai maltut otit vaššan.- konešno mal- tut. kodvan aígu tüt' i zañmoug, tudih hänel' pripatkat. 'Aga noormees tegi vastu jõule viha. Tüdruk läks vara jumalateenistusele. Tuli kodust välja, avas ukse, aga trepil lebab põlev viht, isegi auru tuleb vihast. Tüdruk võttis viha ja tõi elutuppa. Tema ema hakkas tõrelema: "Küllap palveta võtsid viha." - "Muidugi palveta." Natukese aja pärast tüdruk haigestus, tal tuli langetõbi.' tuagikš händäh romaič, šipk romaič, ješli ei kèrit händäh hvatti, to hiän luboíst paikašt hvattiw omuh teau purel, nín i otorviw lihažken. 'Tihti haaras teda hoog, tugevasti murdis. Kui ei jõutud teda haarata, siis ta võttis igast paigast oma keha, pures, nii kiskus lihatükke lahti.' Haigust sõideti ravima Jeruusalemma püha kaevu veega. pripatk ol' kahekšan vaat. ajeudih vanhah rusli- mah turtseih leččimäh, konž turtseíst tul', hänel' tul' paremb, šial' kupáč svätöišt' kaevzeš, šiloin tul' hänel' paremb. kodvan el', a pripatku eijouun. 'Langetõbi oli kaheksa aastat. Sõideti vanasse Jeruusalemma, Türgimaale arstima. Kui Türgimaalt tuli, hakkas tal parem. Seal suples pühas kaevus, siis hakkas tal parem. Natuke elas, aga langetõbe polnud.'

VIII. S Ü N N I T U S   J A   L A S T E   E E S T H O O L I T S E M I N E

1. S Ü N N I T U S

Vanasti sündisid Djorža karjalaste lapsed tanhu's,
laudas või aidas. rans' šuadih mapši ei bolnčas, a koiš liä-
väs. a pertiš ei šuad. šuadih liäväs, a to i ambriš vilus.

(M.L.) 'Vanasti sünnitati lapsi mitte haiglas, vaid kodus
laudas, aga elutoas ei sünnitatud. Sünnitati laudas, aga ka
vilus aidas.' See joon on ühine teiste Tveri karjalaste¹
ja venelastega, kelle sünnituskohaks oli samuti ruum, kus
ei elatud: laut või saun.² Loomade varjualuses oli soe. miä
šain em pertiš, a owčinnoiš, lämmin ol' (D.G.) 'mina sünni-
tasin mitte elutoas, vaid lambalaudas, soe oli'.

Rase (jügi hän, kohtun) võttis kogu üheksa kuu jooksul,
mil ta last kandis, tööst osa. Nii juhtus sedagi, et sünni-
taja aeg täitus põllul või heinamaal. üks läks heinä' i šai
šial' põlläššüttih, kučuttih susedu hänel' lü, sused löüd' rihm-
žen, šid nabžen. (F.M.) 'Üks naine läks heinale ja sünni-
tas seal. Ehmuti. Kutsuti naaber tema juurde. Naaber leidis
nööri, sidus naba [väadi].' täm nain ol' pokosu i hänel' hvať

¹ P.Virtaranta, Tverin karjalaisten entistä elämää.
Porvoo-Helsinki, 1961, s.199.

² D.Zelenin, Russische (Ostslavische) Volkskunde, S.290.

vačaã. hiä l'äks' hüppimäh kodih i kodih šua ei doidi, dorga
i šai. üks' uroš ožawd vaštah i uroš prīm uapšen, kaik šub
ruad i šuat kodih. (A.P.) 'See naine oli heinal ja ta haa-
ras kõhust. Ta hakkas jooksuma koju, aga koduni ei jõudnud.
Tee peal sünnitas. Üks mees juhtus vastu ja mees võttis lap-
se vastu. Kõik viimseni tegi ja saatis naise koju.'

Sünnitusel oli abiks ämmaemand - buab 'eit', kes pika
aja jooksul oli õppinud hästi oma tööd tegema. Näiteks 83-
aastane A.Pavlova on olnud neljakümne sünnituse juures. Sel-
lised suurte kogemustega ämmaemandad olid taganõutud ja hin-
natud. Ämmamoori ülesandeks oli kõhtu nõõruda vačču hiartah
'kõhtu nõõruvad', nabaväät siduda šiwtaħ nábzen 'seovad na-
ba[nõõri]', laps pesta ja riietada pežet i kabloičet 'pesed
ja riietad'. Nabaväät seoti siidinõoriga kahe sõrme laiuse
kauguselt vastsündinu kõhust. Siduda tuli kõvasti. nábzen
šivot šuakzel' rihma, šivot uujakš. kakš šormiä jätät vačašt
i šivot uujakš, štob dūh ei prohdiš. (A.P.) 'Naba-[väädi] seod
siidinõoriga, seod kõvasti. Kahe sõrme laiuse jätad kõhust
ja seod kõvasti, et õhk ei pääseks läbi.'

Pärast pesemist mähkis ämmaemand lapse linasesse riides-
se. ol' buab šiaal' i poigan' ol' i pež hänen. hoastin ripak i
kabloič hänet buab, okšuoin piäl' pän. (D.G.) 'Oli ämmaemand
seal ja pojake sündis (=oli) ja eit pesi tema. Linasesse
pesusse riietas tema eit, okste peale pani.'

Kuid mitte alati ei kutsutud ämmaemandat, mõnikord saa-
di ka ise hakkama. buabu ei kučut, ič i naban šiwtaħ (F.M.)
'ämmamoori ei kutsutud, ise seoti naba-[nõõr]'.
'

Kui laps sündis särgis (šobzeš) e. lootekestas, öeldi ožakaš liänöw 'saab õnnelikuks'. Lootekesta peavad õnne sümboliks teisedki Tveri karjalased.¹ Idaslaavlased säilitavad "õnnesärgi" alles ja kannavad seda amuletina kaelas.²

Varsti pärast sünnitust läks noorik, vastsündinu (šünd lapšut, lapšut vain šünd) süles, elutuppa. üä ol', a päiv vangoi i tulín pertih. (D.G.) 'öö oli, aga päev valgenes ja tulín elutuppa'. šiäl' i aštuv pertis' lapšerken (F.M.) 'seal astubki elutuppa lapsega'.

Sünnituse järel pidi naine lamama nädal aega. sutkat ei pī nouž, nedlin' vön, ei ruadannun (A.P.) 'nädal otsa ei tohi tõusta, nädala lamas, ei teinud tööd'.

2. LASTE EEST HOOLITSEMINE

Imikuid hoiti vibuhällis. ruattih ageh viboi, a vi- buh, täh i ripterdih kätüt i lektettih rašt. lektetäh päi- vät i üät. šuwret liakuttih. (M.L.) 'Tehti lakke ridvad (=vibud), aga ridva otsa, sinna riputatigi kätki ja kiigutati last. Kiigutatakse päevad ja ööd. Suured kiigutasid.'

Vene naised vaigistasid oma lapsi rinnaga harilikult üle aasta, enamjaolt kuni järgmise raseduseni. Normaalseks peeti imetamise kestvusaega, kuhu mahtus kolm paastu, s.t. 1-1/2 aastat, arvestades aastas ainult kahe paastuga: suu-

---

¹ P.Virtaranta, Tverin karjalaisten entistä elämää, s.199.

² D.Zelenin, Russische (Ostslavische) Volkskunde, S.293.

re ja uspenije paastuga.¹ Paastudega rehendasid imetamise pikkust ka Djorža karjalased. jiäl laps pikkurzen ümtettih vikoin, štob obizateln' pualtoist vaat pidaw imetti, štob kolm pühi proidis: šūr püh i roštun püh i järell'äh šūr püh. (M.L.) 'Enne toideti väikest last kaua, (et) tingimata poolteist aastat tuli imetada, et kolm paastu mööduks: suur paast ja jõulupaast ja jälle suur paast.' Kuid rinda anti kauemgi: ken i kolm vaat imettaw (M.P.) 'kes kolmgi aastat imetab'.

Et laps ei nutaks, tehti talle lutt (soska). Harvendatud linasest riidest lapi sisse pandi tükike leiba või barankat. Niisugune lutt oli kasutusel ka venelastel² ja teistel Tveri karjalastel.³ kowz' pikran' itkōw, jiäl pustušk ei jorun, šimoin i ruattih soskaišt. ottah trāpkzen hoastizen, d'ertäh rihmziä trāpksest, štob oiš' harvemban, šid näčtetäh, kel' mid on, l'eibi ol', borešku i pannah täh trāpkzeh, šiwtah rihmzei soskzen. laps i bossiw i heittaw itkmizen. (M.L.)

'Kui laps nutab. Varem lutt ei olnud, siis tehtigi lutt. Võetakse linane riidetükk, tõmmatakse lapist lõngu välja, et oleks hõredam. Siis näritakse peeneks, kel mida on. Leiba oli, barankat ja pandi sellesse riidelappi. Seotakse nõõriga lutt kokku. Laps imeb ja jätab nutmise.'

Nutvat last rahustati kätel kiigutamisega. kätküšt otat käzl'oih i rubit händä kočitmah i budet pagizmah: šoman' poigan', šoman' poigan', el'it, el'it hüw poigan'. (D.G.) 'Kätkist

¹ D.Zelenin, Russische (Ostslavische) Volkskunde, S.302.

² Sealsamas.

³ P.Virtaranta, Tverin karjalaisten entistä elämää, s.202.

võtad kätele ja hakkad teda kiigutama ja ütled: "Kena pojake, kena pojake, ära nuta, ära nuta, hea pojake!"

Võõrutamaks last rinnast, määrati rindadele kas nõge (nõg), sinepit pannah ründhil' gorsicu (M.P.) 'pannakse rindadele sinepit' või topiti hari põue harjan pannah ründhih 'hari pannakse põue'. Selline komme oli venelastel.¹

---

¹ D.Zelenin, Russische (Ostslavische) Volkskunde, S.302.

IX. L A S T E H A I G U S E D

"H a r j a s e d." Kui vastsündinul olid "harjased" (šug-hat) seljas, püüdsid emad ise neid kõrvaldada. "Harjaseid" võeti soojas ahjus. Seda tehti rinnapiimaga. pikkurzel' lapp-šei omah šughat. muaman maijomah lečtäh. kaštah muaman maijo'i i hiartah hil'lukseh i šughat i vihditah. kiuguš külv-tetäh i lämmimzeš i hiartah. (M.L.) 'Väiksel lapsel on "harjased". Emapiimaga arstitakse. Kastetakse lapp emapiima sisse (=emapiimaga) ja hõõrutakse tasakesi ja "harjased" kaovadki. Ahjus viheldakse ja soojas hõõrutaksegi.'

Kuid rinnapiimast sagedamini on rahvameditsiinis "harjaste" vastu kasutatud pärm.¹ ottah trápka, voitah sepäl vähzel' i lämmänzen trápksen pannah selgzen' pi' lappšei. täh trápkezeh äij vihdiw šughī. (M.L.) 'Võetakse lapp, võitakse vähese pärmiga ja soe lapp pannakse selja peale lapsele. Sellesse lappi läheb palju "harjaseid".' Neid eemaldati ka võidega, mille koostisse kuulusid pärm ja rasv. šugie hiarottih, ruavettih muaišt muazi i pandih šepi i ražvua. hiarottih lappšei šelgie kiuguš lämbimäs. (A.P.) Harjaseid hõõruti, tehti sellist määret ja pandi pärm ja rasva. Hõõruti

¹ KM RO rahvamed-i kartot.

lapsel selga soojas ahjus.

P i s t e d k ü l g e d e s. Imikutel täheldati haigust - aehuzet, mille puhul oli hingamine lämmatatud ja pisted külgedes. Öeldi, et arstid seda haigust ei tunnusta. Ravima kutsuti posijaeided, kes tõve peletamiseks võtsid appi nõndumise. akat voržittih. napšei onnah aehuzet, šūrià ei jō. (A.P.) 'Eided nõidusid. Lastel on aehuzet, suur-
tel ei ole.'

N u t t. Närvisüsteemi häirena on vaadeldud laste igapäevast nuttu.¹ Selle põhjuseks on vanarahvas pidanud kurja silma. Peamiselt Lõuna-Karjalas ja Ingeris tuntakse omapärast tava purtsata kaetatud lapsele uksekäepidemest läbi valatud vett. See taig on küllalt vana.² pikrašt napšut jogidu pidäv peš licast. skiägäst läb mašk i vet', täl vejül pežel'dih napšut i rubiw paremmi magumah. vet pidäv ottu šüh i mašk skiägäst läb. (M.L.) 'Väikesel lapsel tuleb igal õhtul nägu pesta. Ukselingist läbi vala vett, selle veega pesti last ja laps hakkab paremini magama. Vett tuleb võtta suhu ja lasta läbi uksekäepideme. Ravi põhineb uskumusel, et umbpuu puhastab vett.³

Rahva arusaama järgi väevanud öösel lakkamatult nutvat last nututaja (üänitettäi, ism yönitkettäjä). Uskumus on levinud põhjapoolsemates Tveri karjalaste külades⁴, Põhja-

¹ T. Vuorela, Paha silmä, s.19.

² T. Vuorela, op. cit., lk.74-75.

³ T. Vuorela, op. cit., s.81.

⁴ P. Virtaranta, Tverin karjalaisten entistä elämää, s.203-204.

Karjalas¹ ja Soomes.² Eestis tuntud nututaja e. nutataja nime all.³ Painajast vabastama kutsuti posijaeit. kuin laps ei magu, üunitetjäst kuatelah. ak siäl' ottaw lapsen i tanhuš malittu pagzew. (A.P.) 'Kui laps ei maga, proovitakse öönututajaga. Eit seal võtab lapse ja loeb tanhu's palve.' Paluti kukke võtta lapselt nutt. kukoulu pidäv viij üäl', kun laps ei magu. kuk andaw spokoit lapsei i rubiw laps magumah. kuk on tanhuš iadpūi. ožutat i šanot kukoi: an spokoit hiän andaw i rubiw magumah. (K.P.) 'Kuke juurde tuleb viia öösel, kui laps ei maga. Kukk annab rahu lapsele ja laps hakkab magama. Kukk on tanhu's õrrel. Näitad last ja ütled kukele: "Anna rahu!" Ta annab ja laps hakkab magama.' kuatelah ku košt männäh iiaai kukoulu i paktah kukoid huamnekšen zoraai i ildzen zoraai. huamnekšen zor' on marj, a iiaalin zor' on dari:

šuahut i muahut
omaš laps šüät i juat,
a miwn laps magumah pän.

koim kerdu pidäv šanu i koim kerdu šül'gi važmeh pualeh. (M.L.)

'Proovitakse kukega. Minnakse õhtul kuke juurde ja palutakse kukke koidu ja eha ajal. Koit on Maarja ja eha on Daarja:

Sookene ja maakene,
oma last sööda ja jooda,
aga minu laps pane magama.

¹ P.Virtaranta, Vienan kansa muistelee. Porvoo-Helsinki, 1958, s.152-154.

² T.Vuorela, Paha silmä, s.19.

³ E 276 22/23 (8) < Pöide.

saa kääia tanhu's, kasutati seepi (=tehti seebiga). Tehakse seebist nagu tükike ja pannakse pärasoolde (=tagumisse käiku), siis laps roojab.'

K ô h u l a h t i s u s. Kõhulahtisust lastel arstiti ravimtaimedega. Anti juua naistepuna teed. lapšè on äijäl'd ponos, juattah ruškił čuajuł, muan keldain' travań, ponos i prohdiw (M.L.) 'lapsel on kõht väga lahti, joodeti punase teega, selline kollane taim on ja kõhulahtisus möödub'. Ravimteed valmistati toominga kuivatatud marjadest: juattah kuivahtnuzel' ceřohmał (M.L.) 'joodeti kuivatatud toomingamarja[teega]'. Arstimina tarvitati sibulat. lapš treššiw, ukun šorhu zavritah parvah vedeh, a šid i juvvař kowž jäh-tüw i vač prohdiw (M.L.) 'lapsel käivad gaasid, keedetakse sibulakoori tulises vees, aga siis juuaksegi, kui jahtub, ja kõht saab terveks'.

L e e t r i d. Nakkushaigustest põdesid lapsed sagedamini leetreid. Haigust raviti põhimõttel "sarnane sarnasele" (similia-similibuse seadus): leetrihaige kaeti punase riidega. miwn lapš korhaš vönüw, kateřdih ruškił i perťis', štob ois' pimiä i vönüs' pimiš. kowž zańmowgvaičow, to äijäl'd vönüw šures' ägiš, päivi kowm vönüw äijäl'd ruški, a šid rubiw vihodmah cip, to välin noušow, a kuin cip uidiw šiämeh, to tam inehmiń i kuařow. (M.L.) 'Minu laps lamab leetrites, kaeti punase riidega, ja elutoas, et oleks pime ja lamaks pimedas. Kui on haige, siis lamab kaua kõrges palavikus. Kolm päeva lamab väga punane, aga kui (=siis) hakkab kaduma lööve,

X. M A A G I L I S E D V O R M E L I D

1. KAETUS

Vanasti kardeti kurja silma mõju kõikjal. Sellest usuti häda tekkivat karjale, kannatusi sünnitajale, vaevusi lapsele ja haigusi kaasinimesele. Kuri silm võis põhjustada mitmete tööde ebaõnnestumist. Kaetuse oht oli kõige suurem pöördelistel eluhetkedel, mil inimene oli eriti aldis kõigile pahatahtlikele jõududele.¹ Kaetajaks peeti kademeelset ligimest, kes oli milleski teistest erinev.² ken zavestuččow siwm pil', že i šuwduow (M.L.) 'kes kadestab sind, see kaetabki', enemmän že šuwduow, kel' on muššat šilmät (M.L.) 'enam see kaetab, kel on mustad silmad', mušt nain' možiw šuwveà (M.P.) 'tõmmu naine võib kaetada'.

Kurja silma poolt tekitatud haigust (šuwduuš) iseloomustavad sagedased haigutused, peavalu ja iiveldus. inéhmiń žualiččow, što haekoššuttaw, piä kivištäw i läwlön. on navern šuwved. puhtah šuwduukšest. (M.L.) 'Inimene kaebab, et ajab haigutama, pea valutab ja ajab iiveldama. On arvatavasti kaetatud. Kõneldakse kaetamisest.'

¹ T. Vuorela, Paha silmä, s.17.

² T. Vuorela, op. cit., s.12.

Kaetust arstisid posijaeided. Nende nõidumisse oli ühendatud mitu eri komponenti. Sinna kuulus sool kui rahvameditsiinis laialdaselt kasutatud aine. Soolal arvati olevat võime imeda endasse mitmesuguseid mõjusid, mis võimaldas seda kasutada nõidumisvahendina. Taiga peeti eriti tulemusrikkaks kui soola visati kaetajale järele.¹ Sama tähtis oli kurja tõrjumisel sõna, mis liitus palve ja käsutaolise manamisena toimingusse.² a kuin puhtah šuwduksšest, pašah malittu. ottah mal'zeh vet̄, šuau pannah ved'eh vähzen. patom maltun ugitah. (M.L.) 'Aga kui kõneldakse kaetusest, loetakse palve. Võetakse kaussi vett, pannakse veidike soola vette. Pärast loetakse palve.' Seejärel püüti välja selgitada haiguse põhjustaja. pannah hīl'ün mal'zeh i šantah. tām urhošt šūin on hīl'üt. nuwvah mal'zeh i šantah: šuau hānel' šil'mih. šid i naizešt šūin hīlen pannah i tütešt šūin hīlen pannah. kaik šēnin i šantah: šuau šiw šil'mih. (M.L.) 'Pannakse söeke kaussi ja öeldakse: "See söeke on mehe pärast". Visatakse kaussi ja öeldakse: "Soola talle silmadesse!" Siis ka naise pärast pannakse söeke ja tüdruku pärast pannakse söeke. Kogu aeg nii öeldaksegi: "Soola sulle silmadesse!"' Kõike seda tuli teha salaja, et haige ei teaks - štob l'āzij ei tiädāis' (A.P.). Kelle söeke sisisema hakkas, see oligi kaetaja kumbań hīl'üt šippiw, že i suwdeu (A.P.) 'kelle söeke sisiseb, see kaetaski'. Siis pritsiti haiget sellesama vee-

---

¹ T. Vuorela, Paha silmä, s.54.

² T. Vuorela, op. cit., s.99.

ga. täl' véjül' i brizgtetah tämän inehmzen', kumbań l'áziw
i on šuwvead (M.L.) 'selle veega pritsitakse seda inimest,
kes on haige ja on kaetatud', šūh ottaw i brižnew i vot hoi-
vendaw (A.P.) 'suhu võtab ja pritsib ja näe aitab'. Kaetust
tõrjuti ka uksekäepidemest läbi valatud veega, pestes sel-
lega kaetatu silmi ja küünarnukke. a poto·m skiägäst läb'
vantah vet i peššah šilmi i näidä küwnäšpiälöi (A.P.)' aga
pärast uksekäepidemest läbi valatakse vett ja pestakse sil-
mi ja (neid) küünarnukke'. Tänapäeval usuvad ja arstivad
kaetust üksnes eakad karjalased.

Rahva seas on levinud arvamus, et kurjale silmale al-
dist objekti tuleb salata.¹ Dunja Granskaja jutustas: ope-
ratsioonilt tulnud, kõik küsisid temalt, kas on parem. Tema
kiitnud, et parem. Kuid järgmisel päeval haigestunud. kaik
i küžell'äh: out šiwu hoivendaw. miä šanon: hoivendaw, a
üäl' i zanmougin i päiväh šuten en muannun i kaik haikoin:
oijoijo, kuaren, kuaren, a tütar' miwm ei laškennun, a miä
pöll'äššüin. 'Kõik küsivad: "Outi, kas sul on parem?" Mina
ütlen: "Parem." Aga öösel haigestusin ja hommikuni (=päeva-
ni) ei maganud ja kogu aeg oigasin: "Oi, suren, suren". Aga
tütar ei lasknud mind surra, aga mina ehmatasin.'

2. ARMASTUSE VÕITMISE VIISID

Tunti maagilisi võtteid, kuidas vastaspoole armastust

---

¹ T. Vuorela, Paha silmä, s. 104.

vôita. a viäl' tahot kuin gadai, štob brih šuaččis šiwu,
pidäw ruadu ka šenin. Ottu kamešt golkašt vaššašt jog gol-
kašt üksin viččin. katat hiät tukkuh i pän näm viččat kün-
nüksell'üä, štob tām brih ei nägis kuin šia panet. kuin tām
brih proidiw kām kerdu viččišt piäl'ic' i ottu näm vičat i
pän hiät kiwgu, mišš'on ägiä, peitti hiät kirpičen a i
šanu:

kuin näm vičat ruwtah kuivahtmah,

nin i tām brih an kuivahtaw miwn täh. (M.L.)

'Aga veel kui tahad nõiduda, et noormees armastaks sind, tuleb teha vaat nii: võtta kolmest paljast (kuivanud) vihast üks oks. Murrad need hunnikusse ja pane need oksad läve juurde, et too noormees ei näeks, kui sina paned. Kui see noormees läheb kolm korda okstest üle, võta need oksad ja pane need ahju peale, kus on tuline. Peida need tellise alla ja ütle:

Nagu need oksad hakkavad kuivama,

nii ka see noormees las kuivab minu pärast.'

ješl' brih gul'aiččow tüteŋken, a šiwu tahottaw tād' bri-
hu, štob šiwŋken gul'aiččis, pidäw ruadu šenin: ottu muad
ühešt bergašt i toizešt bergašt a kowž ruwtah aštmah tüt' ed
brih, šia i furon heil' muamoi šilmih, a hüä, štob ei nägi-
täis, kuin šia furnit i pidäw šanu: že berog i tām berog ei
mož zoidičči ühteh. nin i tām puar, štob razoidičči, kuin
näm bergat. (M.L.) 'Kui noormees käib tüdrukuga, aga sina tahad seda noormeest, tahad et sinuga käiks, tuleb teha

nii: võtta mulda ühest kaldast ja teisest kaldast. Aga kui hakkavad tulema tüdruk ja noormees, sina viskagi neile mulda silmadesse, aga nii et nemad ei näeks, kui sina viskad ja tuleb öelda: See kallas ja too kallas ei või minna ühte, nii ka see paar, et läheks lahku kui need kaldad.'

silmaüksus 'silmaüksus' krj silmaüksus 'valu, pinge', va silmaüksus
silmaüksus 'silmaüksus, valu, pinge'.
Tõlvonen seletab sõna võimaliku päritolu järgi järgnevalt.
(SKSBI 8).
silmaüksus 'käs' + va silmaüksus id.
silmaüksus 'haigus' + va silmaüksus 'haigus, valu'.
silmaüksus, silmaüksus 'haigus' + va silmaüksus id. (SKSBI 17).
silmaüksus-ik, -an 'silmaüksus' + va silmaüksus id. (SKSBI 17).
silmaüksus-ik, -an 'silmaüksus' + va silmaüksus id. (SKSBI 17).
silmaüksus 'lõbve, ahatis' + va silmaüksus id.
silmaüksus 'kuresaapad' + va silmaüksus id. (SKSBI 17).
silmaüksus, -un 'närb (sõda)' krj silmaüksus id., va silmaüksus id.
Tõlvonen seletab. Nähtavasti kirjeldatud sõnad.
silmaüksus, -n 'kask' + va silmaüksus id. (SKSBI 17).
silmaüksus 'diftaeria' + va silmaüksus id.
silmaüksus, -an 'silmaüksus, solge' + va silmaüksus, silmaüksus, (SKSBI 17).
silmaüksus 'huv' + va silmaüksus id. (SKSBI 17).
silmaüksus, -an 'huv' + va silmaüksus id. (SKSBI 17).
silmaüksus, -in 'huv' + va tveri murdes silmaüksus id. (SKSBI 17).
silmaüksus 'hallik' silmaüksus. Tõlvonen on krj silmaüksus, silmaüksus
'hallik', mis on balti laen (SKSBI I 95).

E T Ü M O L O O G I L I N E S Õ N A L O E T E L U

aehukset 'pisted' krj ailaš 'valu, piste', sm ailas, pl.

ailaat 'äkiline valu, piste'.

Toivonen esitab sõna võimaliku germaani laenuna küsimärgiga (SKESI 8).

belmušk 'kae' < vn белъмо id.

bolezn 'haigus' < vn болезнь 'haigus, tõbi'

bowl, bowlin 'haigus' < vn боль id. (Даль I).

česo.tk, -an 'sügelised' < vn чесотка id. (Даль IV).

ciho.tk, -an 'tiisikus' < vn чахотка id. (Даль IV).

cip 'lööve, ohatis' < vn. сыпь id.

cipkat 'kuresaapad' < vn цыпки id. (Даль IV).

čirč, -un 'närb (sööma)' krjS tširttšu id., krjL tširtš id.

Päritolu ebaselge. Nähtavasti deskriptiivset algupära.

čuma, -n 'katk' < vn чума id. (Даль IV).

difterik 'difteeria' < vn дифтерит id.

glist, -an 'siseuss, solge' < vn глисть, глиста id. (Даль I 356).

gluhoi 'kurt' < vn глухой id. (Даль I).

gorb, -an 'küür' < vn горбъ id. (Даль I).

griz, -in 'song' < vn tveri murdes грыза id. (Даль I).

harmawdua 'halliks minema'. Tüvisõnaks on krj harmoа, harmua 'hall', mis on balti laen (SKESI I 59).

hirnu, -n 'aevastada'. Sõna on päritolult läänemeresoomeline, vrd. sm hirnuu 'hirnuda, kõvasti naerda, himustada', vps hernda, hirnda 'aevastada' (SKES I 77).

hiaru 'hõõruda'. Sõna on soome-ugri algupära, vrd. sm hieroa id., udm šerini, šer id. (SKES I 72).

hoivendua 'paraneda, leeveneda', krjP hoiventoa 'kergendada, vähendada, leevendada'. Sõna tuleneb läänemeresoome tüvest hoi-, vrd. sm hoiva 'kergendus, hoid, hoolitsus, kaitse, vari, abi' (SKES I 79).

holera 'koolera' < vn холера id.

houket, houkneē 'hulluks minna'. Sõnale leidub vasteid läänemeresoome keeltes, vrd. sm houketa id. (SKES I 82).

höijüt 'siseussid'. Sõna on läänemeresoome päritolu, vrd. sm heisi, höysi 'side, pael, paeluss, mäda' (SKES I 65).

ižog 'kõrvetised' vn murd. изжо(е)гъ id. (Даль II).

itki, iten 'nutta'. Sõna on läänemeresoomelist päritolu, vrd. sm itkeä id., e itkeda (SKES I 110).

jaššerič 'kiirikseentõbi' < vn murd. яшарь, яшерь id., яшерина 'sisalik' (Даль IV).

juabu, juavun 'iiveldada, iiveldama ajada'. Sõna pärineb soomeugrilisest tüvest, krj juo-, vrd. sm juopua, e joobuda (SKES I 124).

juabmin 'iiveldus' on tuletis verbist juabu.

jälg, jäll'en 'arm'. Sõna on läänemeresoome päritolu: vps jälg 'jalg, jäljend', e. jälg. Küsimärgiliselt on sellega ühendatud ka ung jel 'märk, tundemärk' (SKES I 129).

jügihän 'rase'. Sõna on läänemeresoome algupära, vrd. sm jykevä id., vps jüged id. (SKES I 127).

jüghöwdü, jüghöwvüin 'rasedaks jääda'. Sõna on tuletatud ad-
jektiivist jügi 'raske'.

kivišti 'valutada'. Sõna on läänemeresoome päritolu, vrd. sm
kivistää id., vps kibištada id., e kivistada (SKES I 197).

kuukku 'luksuda'. Sõnal on vasteid soome keeles ja karjala
keele lüüdi murdes, kuhu see on laenatud vene keelest < клуб-
кама id. (SKES I 204).

kohtudu, kohtuwvüin 'rasestuda'. Sõna on tuletatud substantii-
vist kohtu, mille peale läänemeresoome keelte leidub vasteid
ka permi keeltes (SKES II 206).

kohtun 'rase'. Sõna on soome-ugri päritolu, vrd. sm kohtu
'emakas', e. köht kP köta 'tiine' (SKES II 206).

koklušk, -an 'lökaköha' < vn КОКЛЮШ id. (Даль II).

kořuh, -han 'leetrid' < vn murd. КОРЮХА id. (Даль II).

kosoi, -n 'kõõrsilmne' < vn КОСОЙ id.

kuaì, kua en 'surra'. Sõna on uurali päritolu, vrd. sm kuol-
la id., ung hal id. (SKES II 239).

kuhm, -an 'muhk'. Sõna on läänemeresoome algupära, vrd. sm
kuhmu id., e kuhm (SKES II 231).

kurvič, -an 'tedretäht'. Sõna on genuinne, vasteid leidub
läänemeresoome ja mari keeles, sm kurvitsa id., vps gurbits
'metskurvits', mr kârmžak (SKES II 246). Algselt linnunime
märkinud sõna tarvitatakse ülekantud tähenduses.

külbi, -ven 'vihelda'. Sõna on läänemeresoome päritolu, vrd.
sm kylpeä id., vdj tšülpiä id. (SKES II 254).

lečči, -čin 'arstida, ravidada' < vn ЛЕЧИТЬ id.

lišai 'pügajaraig' < vn ЛИШАЙ id. (Даль I).

läziä, -n 'põdeda'. Sõna on läänemeresoome keeltesse laenatud vene keelest, vrd. vn лѣзати 'lamada, põdeda' (SKES II 322).

läzi, läzj 'haige'. Sõna on tuletatud verbist läziä.

läzmin, -zen 'põdemine, haigus' on tuletis verbist läziä.

läwlon 'iiveldus, ajab iiveldama'. Sõna on soome-ugri päritolu, vrd. sm läylä id., e läilä, m lül (SKES II 322).

maleri, -n 'malaaria, halltõbi, soopalavik, külmtõbi' < vn. МАЛЯРИЯ id.

mozlin 'rakk, mõhn, konnasilm' < vn МОЗОЛЬ id. (Даль II).

nariy: narvan 'mädane haav, mädanik' < vn НАРЫВЪ (Даль II).

nuasmorg 'nohu' < vn murd. НАСМОРГА id. (Даль II).

ohku 'ohata'. Onomatopoeetiline sõna, tuletis interjektsioonist oh, ooh. Esineb paljudes läänemeresoome keeltes (SKES II 419).

okovai 'lõppeda, kärvata, kõngeda' < vn ОКОЛЕВАТЬ id.

oksendu, oksenan 'oksendada'. Sõna on soome-ugri algupära, vrd. sm oksenta id., k vosni id. (SKES II 424).

ombrok 'minestus'. Metateetiline sõna, laenatud vene keelest, vrd. vn ОБОРОКЪ id. (Даль II).

pais, -zen 'paise'. Sõna on läänemeresoome päritolu, vrd. vdj paize, -eG id., e paise (SKES II 462).

paralič 'halvatus' < vn ПАРАЛИЧ id.

paret, parnen 'paraneda'. Sõna on soome-ugri päritolu, vrd. sm parantua id., k burmini id. (SKES III 490).

perhot 'kõõm' < vn ПЕРХОТЬ id.

pištü 'pista'. Tüvest pise- -tä- sufiksiga moodustatud läänemeresoomeline sõna. Kui siia kuuluvad ka mari keele vastted, on sõna tagasiviidav läänemeresoome-volga ühisaega (SKES III 579).

pišt'min' 'piste'. Sõna on tuletatud verbist pištü.

puutu 'põletada, kõrvetada'. Sõnale leidub vasteid läänemeresoome ja mordva keeltes, vrd. e põletada, mdE pultams id.

(SKES III 597).

ponos, -un 'kõhulahtisus' < vn понос id.

pripatkat 'langetõbi' < vn припадокъ id. (Даль III).

prostud, -an 'külmetus' < vn простуда id. (Даль III).

pür, puren 'pureda'. Sõna on soome-ugri algupära, vrd. sm

purra id., h pär id. (SKES III 656).

puzur', puzrin 'vill, rakk' < vn пузырь id.

rewmatizm, -an 'reuma' < vn ревматизм id.

rowž, -an 'roos' < vn роза id. (Даль IV).

ruak, -un 'vähk, vähktõbi' < рак id.

rum, -an 'õgard'. Sõna on läänemeresoome algupära, vrd. sm

ruma 'inetu', e rumal (SKES IV 860).

rub, -ven 'rõugehaigus'. Sõna on germaani algupära, vrd.

algskand * hruði, mille vasteid esineb läänemeresoome keeltes: sm rupi id. (SKES IV 878).

rügi, rüvin 'kõhida'. Sõna on läänemeresoomeline krjL rügi-

da id., sm rykiä id. Algselt onomatopoeetiline sõna (SKES IV 896).

rügmin', -zen 'köha'. Sõna on tuletatud verbist rügi.

sl'epoi 'pime' < vn слепой id.

sl'epowdua 'pimedaks jääda'. Verbaalse tuletise lähtesõnaks on olnud vene laen sl'epoi.

svihniä, -n 'nikastada, välja väänata' < vn свихнуть id.

(Даль IV).

šatattu 'ära lüüa'. Sõna on läänemeresoome päritolu: vps satatada id., vđj satta (SKES IV 980).

šidu, -von 'siduda'. Sõnale leidub vasteid läänemeresoome ja mordva keeltes, küsimärgiliselt ka mari keele murretes: sm sittoa id., mdE sodoms id., mr šōš (SKES IV 1047).

šogi 'pime'. Sõna on läänemeresoome päritolu, vrd. krj šokie, šogie id., e söge (SKES IV 1060).

šuvaš, šughat 'harjased'. Sõna pärineb arvatavasti soomeugri-
lisest tüvest *šuka, mis omakorda võib olla aaria päritolu, vrd. sanskr. śuka-. Vasteid leidub läänemeresoome keeltes, küsimärgiliselt mordva keeltes ning mari ja komi keeles: vps sugaz (pl. sugased) id.,? mr šu id. (SKES IV 1095).

šuwv, šuan 'sünnitada'. Sõna on ilmselt uurali päritolu, vrd. sm saada, md sams 'tulla, saabuda', ? tvg tū'am 'saavutada' (SKES IV 933 ja FUV 54).

šuwve, šuwden 'kaetada'. Sõna on tuletatud uurali päritolu tüvest šuu 'suu', vrd. ung száj, kam soi (SKES IV 1132).

šubl, -än 'soolatüügas'. Sõna on soome-ugri algupära: sm syy-lä id. (SKES IV 1153).

šühmi, -zen 'sügelised'. Sõna tuletamisel on lähtunud verbist, nagu krjTv šühüö, šühüttiä 'sügelda', mis on läänemeresoome päritolu, vrd. e sügelda, sm syyhyä (SKES IV 1151).

žanmougiä, -n 'haigestuda' < vn занемогать id. (Даль I).

žapor 'kõhukinnisus' < vn запоръ id. (Даль I).

žoutuh, -an 'kollatõbi' < vn желтуха id. (Даль I).

tartu 'nakata, külge hakata'. Sõnale leidub vasteid lääneme-
resoome keeltes: sm tarttua id., vdj. tarttua id. Küsimärgi-
liselt on sellega ühendatud ka ung tart 'pidada, sisaldada'
(SKES IV 1240).

taud, -ven 'taud' sm tauti id., vdj tauti id., e taud. Sõna
on vanem germaani laen (SKES IV 1248).

tif, -an 'tüüfus' < vn ТИФ id.

voaldir, voaldrin 'vill, rakk, kubel' < vn ВОЛДЫРЬ id. (Даль I).

vorži, -n 'arstima, posimise e. nõidumisega' < vn ВОРОЖИТЬ
'posima, lausuma, nõiduma, ennustama, arstima' (Даль I).

K O K K U V Ô T E

Djorža-äärsete karjala külade vanarahvas püüdis tõbe-
sid ja nende põhjusi mitmeti seletada. Suurem osa haigusi
arvati olevat põhjustatud külmast, nagu köha, nohu, aga ka
mitmed nahahaigused - paised, vistrikud, roos, villid. Mõ-
ni usuti tulevat nõrkusest, nagu kollatõbi, nakkusest -
rõuged, tüüfus jt., ehmatuses - kogelemine, mustusest
- sügelised ja sammaspool. Ebauskliku karjalase jaoks oli
maailm salapärane: täis ohtlikke jõude ja pahasoovalikke
ligimesi, kes võisid haiguse tekitada kurja silma läbi (kae-
tus) või saata mingi eseme kaudu (langetõbi). Haigust ei
tohtinud palju nimetada, et seda mitte esile kutsuda (vähk).
Djorža karjalaste arstimisviise võib jagada kahte suurde
rühma: kogemustel põhinevad arusaamad ja ravimine ning maa-
gial põhinevad arusaamad ja ravimine. Selline liigitus on
aga nende raviviiside omavahelise põimumise tõttu tinglik.
Kogemustel põhineva ravi vahendid on hangitud inimese lähi-
mast ümbrusest: loodusest või kodusest majapidamisest. Tun-
takse umbes paarikümne taime raviomadusi. Varem oli see arv
kindlasti suurem. Praegugi eelistatakse apteegirohtudele
ravimtaimi. Kõige enam on kasutusel naistepuna, mida tarvi-

tatakse teena paljude haiguste, eriti sise- ja närvihaiguste korral. Vanemad inimesed mäletavad, kuidas vanasti taimedega arstiti. Paisele pandi tee- või paiseleht. Seedeäirete korral aitas hobuoblika leotis ja toominga koor. Külmetuse võttis ära kuivatatud vaarikatest valmistatud tee. Reuma puhul viheldi nõgestega ja tehti nõgesevanne. Haavale hõõruti raudrohulehti. Kasemahlaga pesti nägu, et see oleks ilus valge. Osati ise ravimeid teha: kasepungad pandi viina sisse likku. Rohuga oli hea reumahaigeid jalgu määrada või seda külmetuse korral sisse võtta. Tedremarana juurika leotisega viinas tohterdati kõhuvalu. Kuid karjalased ei piirdunud ainult taimede abil ravimisega, nende loodusetundmine oli laiem. Sipelgatest sai jooksvarohtu sipelgapiiritust (vt.lk. 9). Verejooksu peatamiseks peenestati haavale kivi biasan šorm (vt.lk. 17).

Koduses majapidamises leiduvaid vahendeid on esmajoones tarvitatud nahahaiguste puhul. Higinäärme põletikku (koeran kärähm) raviti petrooleumiga, sügelisi väävli ja leelise segudes ning tõkatiga. Sammaspoole arstimiseks kõlbas aknahigi. Tule poolt puhastatud tuhk on kuulunud mitmete ravimite koostisse. Põletust määrati söögiõli, muuvalge või rasvaga. Hapupiim tegi näonaha ilusaks. Tuulest lõhenenud huuli või jalgu võiti koore ja rasvaga. Paisest tõmbasid mäda välja seebitatud takud. Haudumusi lapsel parandati koipuruga.

Ravivahendite kõrval või nendega koos oli kasutusel maagia. Kuid "nõidus või maagia rahvapärases käsituses põi-

mub igapäevase elukäiguga, seda ei võeta nõidusena, vaid, seal kus me näeme üleloomulikkust või ebaloomulikkust, seal näeb rahvas mõistlikku toimimist."¹ Nõidumist toimetasid tavaliselt akat 'posija eided'. Sõrme või oksakesega tõmmati ring ümber paise, soolatüüka ja sammaspole. Noa- või kirveotsaga tehtud ristimärk (X +) pidi parandama soolatüükaid ja võtma ära luuvalu. Viisnurgaga arstiti sammaspoolt. Kindla arvu sõlmedega (12) nõiuti nikastust ja soolatüükaid. Taiga saatsid sõnad, mis võisid olla väga lihtsad (üks, kaks, kolm) või pikemad ja keerulisemad (vt. verejooksu peatamise sõnad, lk.19, malaariasõnad lk.40), enamasti karjala-, kuid vahel ka venekeelsed (vt.lk.6, 25). Nõidumise juures loeti ka palvesõnu. Sõnad liitusid maagilisse toimingusse või olid kasutusel iseseisvalt (vere sulgemise sõnad). Maagilises tegevuses on võimalik täheldada seaduspärasusi: sarnane sarnasele e. similia similibuse seadus (leetrihaige kaetakse punase riidega). Analoožiaseadus nõuab vastavust haiguse omaduste ja asja või olendi vahel, millele või kellele haigus üle kantakse. Rahvameditsiinis on igasugused ülekandmise viisid väga levinud.² Djorža karjalastelt on selle kohta ainult mõned näited. Nii siirdetakse koeran nän 'koera nisa' (=odraiva) koerale, luuvalu aga saadetakse jänesele. Taiavahenditena mainitagu veel uksekäepidet ja oksaauku, millel nende suletuse tõttu

---

¹ M.Hako, Kansanomainen lääkitätietous, s. V

² D.Zelenin, Russische (Ostslavische) Volkskunde, S.256.

arvati olevat puhastav mõju. Oma koht arstimises oli lävel. Lävele anti suud, et villid kaoksid. Kännise alla peitis tüdruk vihaoksad, et noormehe armastust võita. Imettegev mõju usuti olevat ristiusu kombetalitusega seotud esemetel ja sümbolitel, nagu pühapiltidel, ristimärgil, palvetel ja pühitsetud veel. Nendele omistati maagiline tähendus. Nohu puhul tuli kolm korda risti ette lüüa. Haiget last arstiti kirikust toodud pühitsetud veega. Malaaria korral paluti pühakuid rahvast kaitsta. Palved aitasid tõbesid vältida. Kuid kiriklike vahendite osa Djorža karjalaste arstimises oli väike.

Haigus- ja arstimisalases terminoloogias domineerivad vene keelest laenatud nimetused (etümologiseeritud üheksakümne kolmest sõnast moodustab nende arv 52,6%), genuinset sõnavara on 42%, nende hulgas läänemeresoome päritolu sõnu 23,7%, soome-ugri sõnu - 15%, urali algupära - 3,2%, teistest keeltest tulnud laene 4,3% ja tundmatut algupära 1,1%. Sageli on kasutusel karjalakeelse termini kõrval vene laen.

Djorža karjalaste rahvameditsiinis kajastub selle rahva omapära ja mõtteviis, kunagised arusaamad ümbritsevast elust ning maailmast.

P. Raud

P. Palmes

I N D E X S

- aehuzet 50
appetit 14
baŋk 6
belmo 26
belmušk 26
biasan šorm 18
boležń 7, 20, 40
bowl 54
cip 53
cipkat 32
čerohm 14, 53
česnok 14
česo.tk 33
čīhik 8
čiho.tk 38
čirč 14
čirp trav 18
čuma. 39
dorogapušk 20, 31
gauhoi 27
gupan 42
gorb 22
griz 16
hebžen brüt'k' 13
hebžen kisleč 13
hiaru 10, 11, 20, 22, 33, 38,
45, 49
hoivendua 57
houkkań 42
hren 12
höijüt 14
imetti 47
ižog 12
itki 47
ivanuška-al'onusk 6, 7
juabmiń 11
juabu 11
jäl'g 19
jäniksen turbań 29
jügihän 44
kagan trav 13
kibikhät hūet 29

- kivišti 8, 9, 11, 12, 13, 20, 27, 28, 29, 32, 34, 38, 55
- kuukku 52
- koeran kārāhm 36, 37
- koeran nāñ 24, 25
- koerašlapušk 12
- kohtuñ 44
- koklušk 54
- kořuh 53
- kosoi 26
- kuañ 16, 23, 38, 53, 54, 57
- kuhm 22
- kurin slepota 26
- külbi 5
- külvetti 11, 49
- künnen vih 21
- labhuñ 31
- lečči 14, 16, 18, 21, 22, 27, 28, 29, 31, 32, 35, 36, 37, 38, 43, 49, 54
- luk 14, 20, 36
- luamat 32
- lāzj 39
- lāzij 56
- lāziä 15, 16, 33, 39, 40, 54, 57
- lāzmiñ 7
- lāwlön 11, 12, 55
- mād 15
- maidhizet hambhat 30
- mařeri 40
- mūrhaizin spirt 9, 10
- mološnikat 29
- mozol' 21, 29
- muačih-muam 31
- nuasmorg 27
- okšendu 11, 12
- ožakaš 46
- overānofk 7
- país 31
- paralič 42
- paret 19, 22, 25
- piafk 6
- pištmiñ 10
- portu 12, 21, 22
- ponos 14, 53
- pòr 21, 33, 34
- prikudvai 35
- pripatkat 42, 43
- prostud 5
- pùr 20
- revmatizm 9
- romašk 7
- rowž 32

ruan 18	šünnen täht' 35
ruak 17	šühmin' 33
rüb 26, 38	zaiči mord 29
rügi 12	zanmowgia 11, 43, 53
sipkat 32	žoatuh 15
sl'epoi 38	tartu 15, 20, 32, 39, 41
sl'epowdua 26, 38	tawd 32, 38
soska 47	terhüş 7
svihniä 22	terveh' 7
šatattu 22	tropan trav 20
šidu 9, 15, 19, 20, 22, 28, 29, 36, 37, 38, 44, 45, 47	täitar 34
šughat 49	uboinoi 9
šuwv 44, 45	vavarn 12
šuw ~~duš~~ 37, 55	vesnuh 39, 41
šuwvei 55, 56, 57	voidu 11, 21, 32, 33, 34, 37, 49
šübl' 36	vorži 27, 42, 50
šünd rapšut 46	üänitettäi 50, 51

L Ü H E N D I D

Даль - Толковый словарь живого великорусского языка I-IV.

Москва, 1955.

FUV - B.Collinder. Fenno-Ugric Vocabulary. Stockholm, 1955.

SKES I - Y.H.Toivonen. Suomen kielen etymologinen sanakirja I. Helsinki, 1969.

SKES II - Y.H.Toivonen, E.Itkonen, Aulis J.Joki. Suomen kielen etymologinen sanakirja II. Helsinki, 1958.

SKES III - E.Itkonen, Aulis J.Joki. Suomen kielen etymologinen sanakirja III. Helsinki, 1962.

SKES IV - E.Itkonen, Aulis J.Joki. Suomen kielen etymologinen sanakirja IV. Helsinki, 1962.

algskand - algskandinaavia

e. - ehk

e - eesti

EM Kv - ENSV TA Etnograafia Muuseum
korrespondentide vastused

EM Pk - ENSV TA Etnograafia Muuseum
peakataloog

ERA	- Eesti Rahvaluule Arhiiv, selle käsikirjaline rahvaluulekogu (1927 - 1944).
h	- handi
id.	- idem
k	- komi
kP	- permikomi
kam	- kamassi
KM RO rahvamed-i kartot.	- ENSV TA Fr.R.Kreutzwaldi nimelise Kirjandusmuuseumi rahvaluule osakonna rahvameditsiini kartoteek
krj	- karjala
krjL	- karjala keele lüüdi murre
krjP	- karjala keele põhja murre
krjS	- karjala keele Salmi murrak
krjTv	- karjala keele Tveri murre
lk.	- lehekülg
m	- mansi
md	- mordva
mdE	- ersamordva
mr	- mari
murd.	- murdes
op. cit.	- opus citatum
p.	- punkt
pl.	- pluural
s.	- sivu
S.	- Seite
sanskr.	- sanskriti

sm	- soome
ism	- <i>idasoome</i>
стр.	- страница
tvj	- tavgj
udm	- udmurdi
ung	- ungari
vdj	- vadja
vn	- vene
vps	- vepsa
vrđ.	- vřrdle
vt.	- vaata

K A S U T A T U D   K I R J A N D U S

- P. A r i s t e. Vadja rahvakalender. Eesti NSV Teaduste Akadeemia Emakeele Seltsi Toimetised nr.8. Tallinn, 1969.
- B. C o l l i n d e r. Fenno-Ugric Vocabulary. Stockholm, 1955.
- В. Д а л ь. Толковый словарь живого великорусского языка I-IV. Москва, 1955.
- M. H a k o. Kansanomainen lääkintätietous. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 229:4 osa, Helsinki, 1957.
- E. I t k o n e n, Aulis J. J o k i. Suomen kielen etymologinen sanakirja III. Helsinki, 1962.
- E. I t k o n e n, Aulis J. J o k i. Suomen kielen etymologinen sanakirja IV. Helsinki, 1962.
- Д. Й о р д а н о в, П. Н и к о л о в, А. Б о й ч и н о в. Фитотерапия. Лечение лекарственными травами. София, 1968.
- M. K a s k, K. V i l l a k o. Rahvameditsiini andmete kogumise vajalikkusest. - "Nõukogude Eesti Tervishoid", 1959, nr.4, lk.52-59.
- H. P a l m é n. Taudeista ja niiden parantamisesta. - "Savotar" III. Savolaisen Osakunnan Kotiseutujulkaisuja, Helsinki, 1937, lk.227-244.

D. Z e l e n i n. Russische (Ostslavische) Volkskunde. Berlin-Leipzig, 1927.

J. T a m m e o r g, O. K o o k, G. V i l b a s t e. Eesti NSV ravimtaimed. Tallinn, 1972.

Y. H. T o i v o n e n. Suomen kielen etymologinen sanakirja I. Helsinki, 1969.

Y. H. T o i v o n e n, E. I t k o n e n, Aulis J. J o k i. Suomen kielen etymologinen sanakirja II. Helsinki, 1958.

P. V i r t a r a n t a. Juho Kujola Karjalan ja lyydin tutkija. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 266. Helsinki, 1960.

P. V i r t a r a n t a. Tverin karjalaisten entistä elämää. Porvoo-Helsinki, 1961.

P. V i r t a r a n t a. Vienen kansa muistelee. Porvoo-Helsinki, 1958.

T. V u o r e l a. Paha silmä suomalaisen perinteen valossa. - Suomi 109:1. Helsinki, 1960.

Резюме

В дипломной работе использованы данные карельской народной медицины и связанные с ней термины на наречии Дёржа. Показательный материал собран автором на экспедициях 1971, 1972 и 1973 г.г. в Калининской области в деревнях Новое, Семёновское, Василевское и Александровское Зубцовского района.

Дипломная работа разделена на две части. В первой рассматриваются методы лечения по внутренним заболеваниям, травмам, кожным заболеваниям, заболеваниям области черепа, инфекционным заболеваниям, душевным и нервным заболеваниям, уход за роженицами и новорождёнными, детскими заболеваниями. Кроме того глава по оказанию помощи при недугах вызванных колдовством и магией-болезни вызванных от дурного глаза. Внимание сосредоточено в первую очередь на методы и приёмы лечения распространенные более ранние времена. Прежде в деревнях врачей заменяли местные "знатоки" и знахарки, которых карелы называли старухи-akat, к которым обращались при заболеваниях. Знахарки знали лечебные свойства многих растений и врачевали больных собственно приготовленными отварами

и настоями из этих растений или же ворожили разными методами, чтобы изгнать болезнь.

Раньше объясняли болезни^и и их причины^и по разному.

Предполагали, что болезни возникают от простуды: например кашель - rügmiń, насморк - nuasmorg, опухли - paizet, рожа - rowž, от слабости: желтуха - žactuh, от зараза: оспа - rüb. А также имелось поверье, что заболеть можно от дурного глаза или же болезн^и можно посылать разными вещами и предметами.

Методы лечения карельцев Дёржа можно разделить на две основные группы: методы и понятия основаны на опыте поколений^и и на знахарстве. На опыте базирующие методы лечения были взяты из окружающей человека среды: из природы или же из домашнего хозяйства. Больше всего получило распространение лечение зверобоем (uboinoi), использованного в виде чая при лечении внутренних и нервных заболеваний. При ревматизме использовали настой из березовых почек с водкой или муравьиным спиртом.

Кожные заболевания лечили средствами, находящимися в домашнем хозяйстве: при чист^отке применялась сера и щелочь; ожоги лечили растительным маслом, яичным белком и жиром.

Применялось ещё и знахарство. Использовались разные методы и обряды: водили пальцами или веткой вокруг больного места, над больным местом ножом или топором начертали изображение креста. При этом произносили слова колдовства, в основном на карельском языке, а иногда и на русском. Применялись также молитвы.

Поверили, что чудотворством обладают обряды и символы, связанные с христианской верой, такие, как иконы, священная вода, крест.

Во второй части дипломной работы этимологизированы лечебные термины. Среди них доминируют слова, занятые с русского языка, составляющие приблизительно 50% от общего количества (48 слов из 93-х), что указывает на сильное влияние окружающей среды.

Народная медицина карельцев Дёржа отражает их мудрость и своеобразие их культуры и бытности.

RESÜMEE

In vorliegender Diplomarbeit wird die Volksmedizin und damit verbundene Wortschatz der auf dem Djorža-Ufer lebender Karelrier betrachtet. Das Sprachmaterial ist von Verfasserin im Sommer des 1971, 1972, 1973 Jahres gesammelt.

Was die volkstümlichen Heilmittel der Djorža-Karelrier gegen allerlei Krankheiten anbelangt, so herrschen darunter diejenigen Mittel vor, die auf Verschiedenen Verfahren der Magie begründet sind. Um eine Flechte oder um ein Geschwür wird ein magischer Kreis gezogen. Verbreitet sind die Arten der magischen Übermittlung von Krankheiten: übermittelt wird die Krankheit den Tieren, den Menschen und verschiedenen Gegenständen. Im letzteren Falle wird oft vorausgesetzt, daß ein Mensch einen Gegenstand nehmen und sich dadurch die Krankheit zuziehen kann. Sehr große Bedeutung wird der Hypnose beigelegt, sowohl im Sinne der Zuziehung der Krankheit: der Böse Blick, als auch im Sinne ihrer Heilung. Es sind auch verschiedene Arten von Massage üblich. Als Universalmittel gilt das Anbeten von wundertätigen Heiligenbildern.

Im Wortschatz dominieren russische Entlehnungen (50%).

S I S U K O R D

	lk.
Sissejuhatus	2
I. Üldisi küsimusi	5
1. Üldised raviviisid	5
2. Ravimtaimed mitmete haiguste vastu	6
II. Sisehaigused	8
III. Vigastused	18
1. Haavad	18
2. Muud vigastused	21
IV. Pea piirkonna haigestumised	24
1. Silmahaigused	24
2. Kõrva-, nina- ja kurguhaigused	27
A. Kõrvahaigused	27
B. Ninahaigused	27
C. Suu- ja kurguhaigused	28
3. Hambahaigused	29
V. Nahahaigused	31
1. Külmetusest tekkinud nahahaigused	31
2. Söödikutest ja mustusest põhjustatud nahahaigused	33
3. Iludusvead	35
4. Liighigistamine	35
5. Soolatüükad	36

VI. Nakkushaigused	38
VII. Vaimu- ja närvihaigused	42
VIII. Sünnitus ja laste eest hoolitsemine	44
1. Sünnitus	44
2. Laste eest hoolitsemine	46
IX. Lastehaigused	49
X. Maagilised vormelid	55
1. Kaetus	55
2. Armastuse võitmise viisid	57
Etümoloogiad	60
Kokkuvõte	67
Indeks	71
Lühendid	74
Kasutatud kirjandus	77
<i>Pezome</i>	79
<i>Resümee</i>	82